

Munksjö pappersbruk

principer för bevarande och utveckling av kulturmiljön

2011-10-24

Nyréns Arkitektkontor

Munksjö AB

TOSITO

LUSTGÅRDEN AB

1 Detalj av påsfabrikens södra fasad med den karaktäristiska skylten.

Munksjö pappersbruk principer för bevarande och utveckling av kulturmiljön

Beställare:

Jönköpings kommun, Munksjö AB, Tolust AB

Projektgrupp Jönköpings kommun, Munksjö AB och Tolust AB:

Josephine Nellerup

Tommy Fritz, Gunnar Järvhammar

Nyréns Arkitektkontor, kulturmiljö:

Urban Nilsson - byggnadsantikvarie, cert. sakkunnig kulturvärden (kvalificerad behörighet) och Anders Lundahl - landskapsarkitekt

med bidrag från Mårten Setterblad - landskapsarkitekt MSA och Måns Känekull, Johan Nyrén - arkitekter MSA

Nyréns Arkitektkontor

Fotografier: Författarna där ej annat anges.

2011-09-16, rev. 2011-10-24

Innehåll

Inledning.....4

Platsens historia.....6

Hur hanteras kulturmiljön i
Nyréns förslag?.....10

Kulturhistoriska kvaliteter att ta
tillvara, återskapa och utveckla.....14

Katalog.....16

Yttre miljö.....17

Bebyggelse.....23

1

2

1 Munksjö pappersbruk sett från Munksjön. Bilden är tagen någon gång mellan 1893 och 1917. Källa: Munksjö pappersbruks museum
2 Munksjö pappersbruk sett från Munksjöns nordöstra strand, Östra Strandgatan.

Inledning

Bakgrund

Munksjö fabriksområde är ett av fem delområden runt Munksjön som Jönköpings kommun vill utveckla med ny stadsbebyggelse. Utgångspunkter för utvecklingen är Stadsbyggnadsvision 2.0, Program för hållbar utveckling – miljö samt Ramprogram för Södra Munksjön. Den senare utgör förslag till fördjupad översiktsplan. Ramprogrammet redovisar en huvudstruktur för utvecklingen inom alla femdelområden. Strukturen inom Munksjö pappersbruk eller fabriksområde bygger på ett förslag utarbetat av Nyréns Arkitektkontor AB.

Skydd av kulturmiljön

Jönköpings kommun har som målsättning att omvandlingen av Munksjö pappersbruk ska ske så att områdets kulturhistoriska värden tas tillvara. För att belysa dessa värden har fastighetsägaren, Munksjö AB, låtit Niras Sweden AB genomföra en fördjupad antikvarisk studie, som beskriver områdets och bebyggelsens kulturhistoriska värden. I det kulturhistoriska underlaget pekas ett antal strukturer inom området ut som kulturhistoriskt värdefulla och redovisar en kulturhistorisk klassificering av byggnaderna enligt tre nivåer: högsta kulturhistoriska värde, stort kulturhistoriskt värde och visst kulturhistoriskt värde.

Planprocess

Den fördjupade översiktsplanen - Ramprogram för Södra Munksjön - utgör grund för kommande detalplaner inom området. Jönköpings kommun och fastighetsägarna Munksjö AB, Tolust AB inklusive Jönköpings Energi har uppdragit åt Nyréns Arkitektkontor att med ramprogrammets struktur som utgångspunkt utveckla ett principdokument för bevarande och utveckling av kulturmiljön i Munksjö pappersbruk.

Dokumentet är skapat av en grupp personer med lång erfarenhet av arbete med kulturmiljöer, i synnerhet industrimiljöer. Utredningen är inte tvingande utan är ett kunskapsunderlag som syftar till att Munksjö fabriksområdes kulturhistoriska värden ska kunna tas tillvara långsiktigt. Staden avser att använda underlaget i såväl plan- som byggprocess. För kommunen är detta ett sätt att möta Plan- och bygglagens krav på att ett bebyggelseområdes särskilda värden ska skyddas - 2 kap. 6 § (PBL 2:6).

Närmast kommer principdokumentet att fungera som ett av flera beslutsunderlag i arbetet med framtida planprogram som ska ligga till grund för en mer detaljerad planläggning av området. Planläggningen sker genom programarbete och därefter genom upprättande av detalplaner. I processen ingår bland annat ett samrådsskede där berörda parter ges tillfälle att lämna synpunkter.

Byggprocess

Vid eventuella ändringar av området och enskilda byggnader ska föreslagna åtgärder prövas mot principerna i föreliggande dokument och den kulturhistoriska klassificering och värdering som gjorts av Niras Sweden AB. Prövningen sker genom gängse bygglovförfarande. För att säkerställa att förbudet mot förvanskning av kulturhistoriskt värde efterlevs - 8 kap. 13 § Plan- och bygglagen (PBL 8:13) utförs antikvarisk kontroll. Den tar sin utgångspunkt dels i PBL, dels i de skyddsbestämmelser som finns i gällande detaljplan, dels i föreliggande principdokument. I övrigt gäller varsamhetskrav enligt PBL 8:17-18 och särskilda krav vid underhåll PBL 8:14.

Syfte och avgränsning

Syftet är att detta principdokument ska fungera som underlag för förestående plan- och bygglovsprocesser inom Munksjö fabriksområde. Den ska redovisa de kulturhistoriska kvaliteter som området redan idag besitter, men även belysa idag dolda kvaliteter och lämpliga förhållningssätt vid kommande förändringar. Utgångspunkten är den struktur som presenteras i Ramprogram för Södra Munksjön. I dokumentet sker ingen fördjupning angående områdets eller bebyggelsens historia eftersom detta redan är väl belyst bl.a. i de rapporter som Niras framställt (Byggnadsinventering 2010-02-03, Kulturhistoriskt underlag 2010-02-03 och Antikvarisk förundersökning med kulturhistorisk värdering 2010-02-04).

Arbetet med detta principdokument har bedrivits av Nyréns Arkitektkontor, kulturmiljö i etapper under 2010 och 2011.

Begrepp

De begrepp som används inom fälten kulturmiljövård och restaurering har då de används i olika sammanhang olika innebörd. Här beskrivs därför vad vi i detta dokument avser med begreppen.

- Kulturhistoriskt värde är det begrepp på vilket bedömningarna vilar. Det kulturhistoriska värdet är identifierat i Niras underlag (se rubrik ovan).
- Med restaurering avses en åtgärd eller flera som syftar till att ge en befintlig byggnad eller byggnadsdel en utformning den hade vid en given tidpunkt. En restaurering utgår från befintliga kvaliteter och rymmer ofta konserveringsåtgärder. Att restaurera är inte att rekonstruera hela byggnadsdelar: dock kan detaljer som saknas eller förstörda ytskikt återskapas.
- Rekonstruktion är att återföra en byggnad, eller delar av den, till ett tillstånd eller en utformning som delvis gått förlorat. Rekonstruktioner är försvarbart endast under särskilda omständigheter där t.ex. det pedagogiska värdet bedöms vara viktigare att framhålla än dokumentvärdet eftersom graden av autenticitet och därmed dokumentvärdet är lägre för en rekonstruktion.
- Vid en renovering ändras delar av en byggnad p.g.a. nya funktionskrav. I en renovering kan moment av restaurering ingå.

Inledning

- Begreppet ändring är i det närmaste liktydigt med ombyggnad. Ändring är ett begrepp som infördes genom omarbetningen av Plan- och bygglagen (PBL) 1995. Sedan 2011-05-02 gäller ny Plan- och bygglag.

- Att ta tillvara kulturhistoriskt värde är ett begrepp som används i den proposition från 1993/94 som föregick PBL 1995. Till skillnad från det snävare begreppet ”bevara”, implicerar begreppet tillvaratagande även att nya funktioner kan föras in i en kulturhistoriskt intressant miljö samtidigt som de fysiska bärarna av värdet tas tillvara.

- Med yttre miljö avses all miljö utomhus – platsbildningar, gator, gränder, parker, trädgårdar, naturmark, markbeläggning, inhägnader etc.

Att ta tillvara och utveckla områdets kulturhistoriska värde

För att långsiktigt kunna ta tillvara områdets kulturhistoriska värde krävs att en hållbar fastighetsförvaltning utformas. Nya förutsättningar kräver en varsam och inkännande hantering av den yttre miljön och byggnadernas kulturhistoriska kvaliteter då åtgärder avseende restaurering, ändring och tillägg föreslås.

Ett industri- eller verksamhetsområde som Munksjö pappersbruk speglar en kulturhistoria som berättar om en helhet, en produktionens och arbetslivets sammanhang; här ligger det övergripande kulturhistoriska värdet. Vid ett kommande återbruk och utveckling av

området finns det även behov av att gå in i enskildheter. Vad kan ändras och vad får inte röras? Hur ser grader-na däremellan ut?

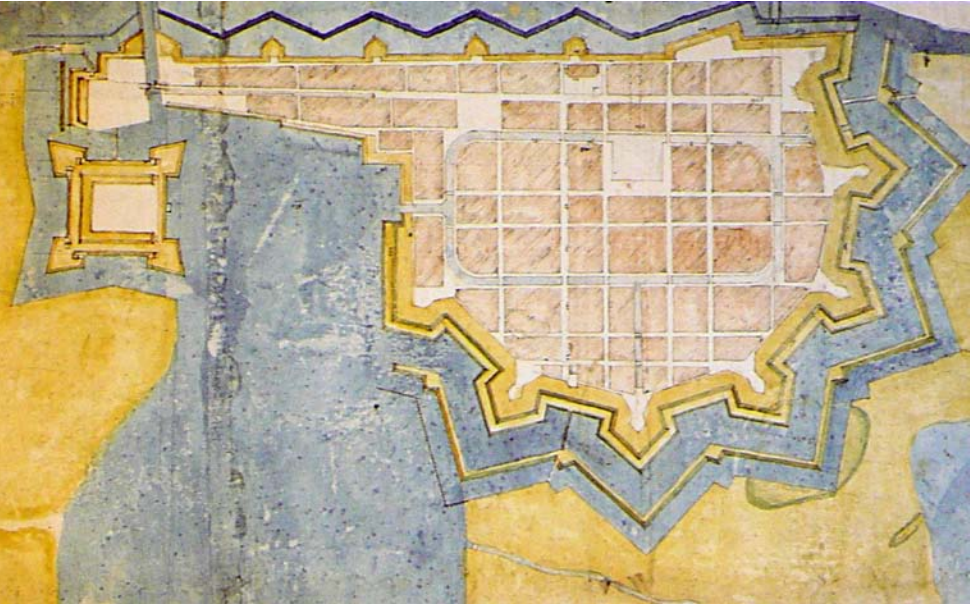
Begreppet användbarhet

Förutom att ta tillvara och utveckla områdets kulturhistoriska värde är ett övergripande syfte med detta principdokument även att bedöma den befintliga bebyggelsens användbarhet.

Värden ställs mot varandra och prioriteringar görs för att finna principer för bevarande och utveckling.

Platsens historia

1 Idealplan för ett befäst Jönköping. Karta från 1620. Källa: Krigsarkivet
2 Utsnitt av karta från 1625. Staden byggs ut i enlighet med idealplanen. Lägg märke till hur en kanal dragits in till centrum och hur en hamnbassäng inordnats i rutnätet. Stadsplanen från 1611 är uppbyggd utifrån sjöfartens behov enligt holländsk princip. Upphovsman var sannolikt den holländske slottsbyggmästaren Hans Fleming. Källa: Krigsarkivet
3 Västra förstaden på Jönköpings nya stadsplan från 1877. Grå kvartersrutor är bebyggda medan de tomma rutorna markerar obebyggda tomter. Pappersbruksbebyggelsen syns i kartans nedre högra hörn. Källa: Munksjö pappersbruks museum

Staden

Staden är en företeelse som är hållbar över tid. Genom tydliga spelregler som också tillåter kontinuerlig utveckling ger staden dess robusthet. I Jönköping är detta uppenbart genom planen från 1611, som är en av de tidigaste svenska rutnätsplanerna, flera årtionden före mer välkända stadsplaner i bland annat Stockholm.

Jönköpings plan från 1870-talet knyter genom sitt rutnät tydligt an till renässansplanen. Även denna stadsplan har för Väster och Söder visat sig fungerande väl genom åren.

Att åter bygga stad i bemärkelsen att tydligt forma stadens olika karaktärer - gatan, platsen, parken, kvarteret, solitärbyggnaden etc - är därför ett beprövat sätt att skapa en livskraftig stadsstruktur. Att också tydligt skilja på stadens offentliga och privata delar ger goda förutsättningar för livskraftiga offentliga stråk i kombination med trygghet. I Munksjös fall är stadsstrukturen det ramverk där befintliga miljöer och byggnader i kombination med samtida arkitektoniskt intressanta tillägg och ett rikt innehåll är stadens byggstenar.

Jönköpings industrialisering och utbyggnad

Den oreglerade bebyggelse, med bl.a. handels- och hantverksgårdar, som under 1800-talets början växte

fram väster om stadens centrala delar reglerades i en stadsplan 1835. Stadens tillväxt västerut, även kallad Västra förstaden, möjliggjordes av att de sista resterna av slottet avlägsnades. Från 1800-talets mitt kom stadsdelen att präglas av två parallella rörelser inom stadsbyggandet vilka också tog fart genom byggnadsstadgan som trädde i kraft 1874 och ny stadsplan från 1877. Residensstaden Jönköping kom i slottets ställe att manifesteras i form av en rad institutionsbyggnader i anslutning till Munksjön och den nya hamnen – länsresidens, länsfängelse, läroverk etc. Den andra parallella stadsbyggnadsrörelsen var industrialismen som gjorde tre tidiga och tydliga avtryck i stadsdelen – Jönköpings Tändsticksaktiebolag 1848, Jönköpings Mekaniska Werkstad 1861 och Munksjö pappersbruk 1862. Eftersom järnvägen ännu inte dragits fram när industrierna grundades var den viktigaste etableringsfaktorn, för dessa företag, det sjönära läget vid Vättern respektive Munksjön. 1894 drogs Vag-gerydsbanan rakt igenom fabriksområdet och fram till järnvägsstationen vid Vätterns strand. Stadsdelen Söder väster om Munksjö bruk sträcker ut sig i nord-sydlig riktning längs Barnarpsgatan. På 1910-talet bearbetades 1870-talets stadplan för Söder av de legendariska stadsplanerarna Per-Olof Hallman och Albert Lilienberg.

Munksjö pappersbruk

Munksjö pappersbruks historia har skildrats i litteraturen och inte minst genom det egna museet. I denna text ges inte den heltäckande historieskrivningen: i stället försöker vi i här att fokusera på en rad faktorer som gett bebyggelsen dess fysiska form.

Utgångspunkt

Den första anläggningen lät Johan Edvard Lundström och Lars Johan Hierta uppföra 1862 vid Munksjöns strand. Kartor från 1870-talet visar att anläggningen var samlad kring dels disponentvillans trädgård, dels en gård. Industritomten avgränsades i väster av den ännu lantliga Barnarpsgatan, i norr och söder av landerierna Mariedahl och Byslätt samt Munksjöns strand i öster. Ännu fungerade sjön som huvudsaklig kommunikationsled.

Område och bebyggelse

Området har förändrats successivt genom ständiga ombyggnader: som en följd av en kontinuerlig teknikutveckling inom ramen för produktionen av pappersmasa, papper och papp. Trots detta finns i anläggningens struktur och bebyggelse många drag kvar från pionjär-tiden – det strukturerande gatunätet, den dekorativa träarkitekturen i vaken och disponentvillan samt industribyggnadernas röda tegelarkitektur, med horisontell

randning i svart. I de tillägg som gjorts på 1940-, 1950- och 1960-tal har traditionen upprätthållits genom att tegel använts som fasadmateriel medan den nya tiden bl.a. gjort sig gällande i form av platta tak och armerade betongstommar.

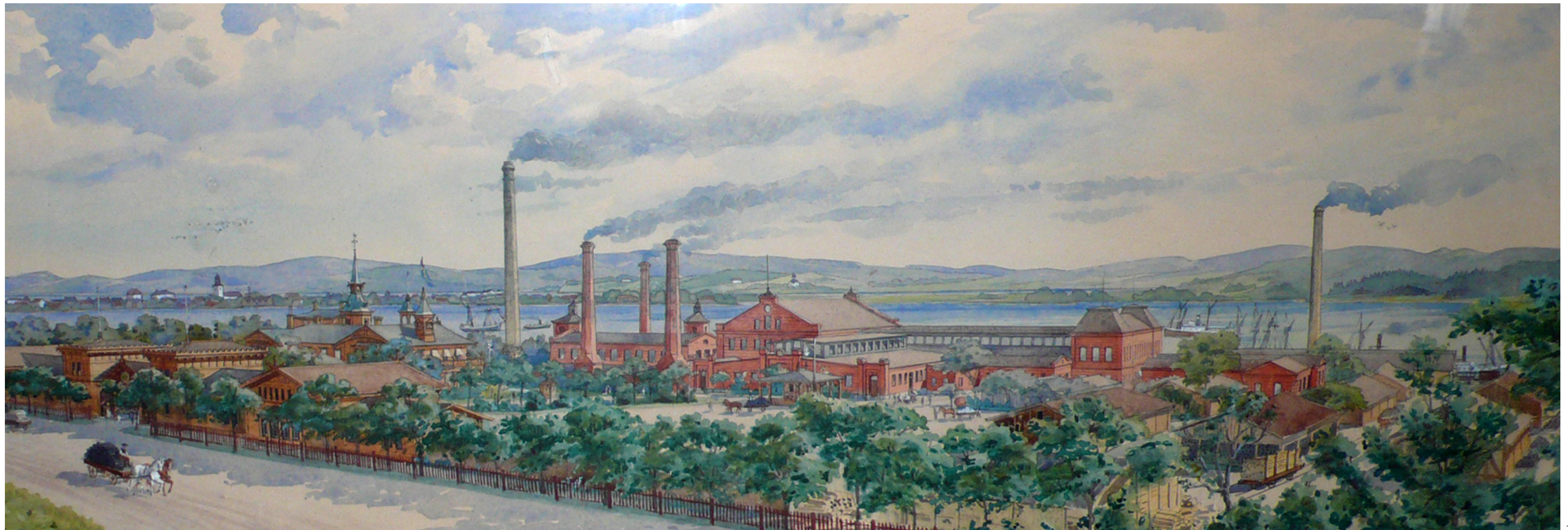
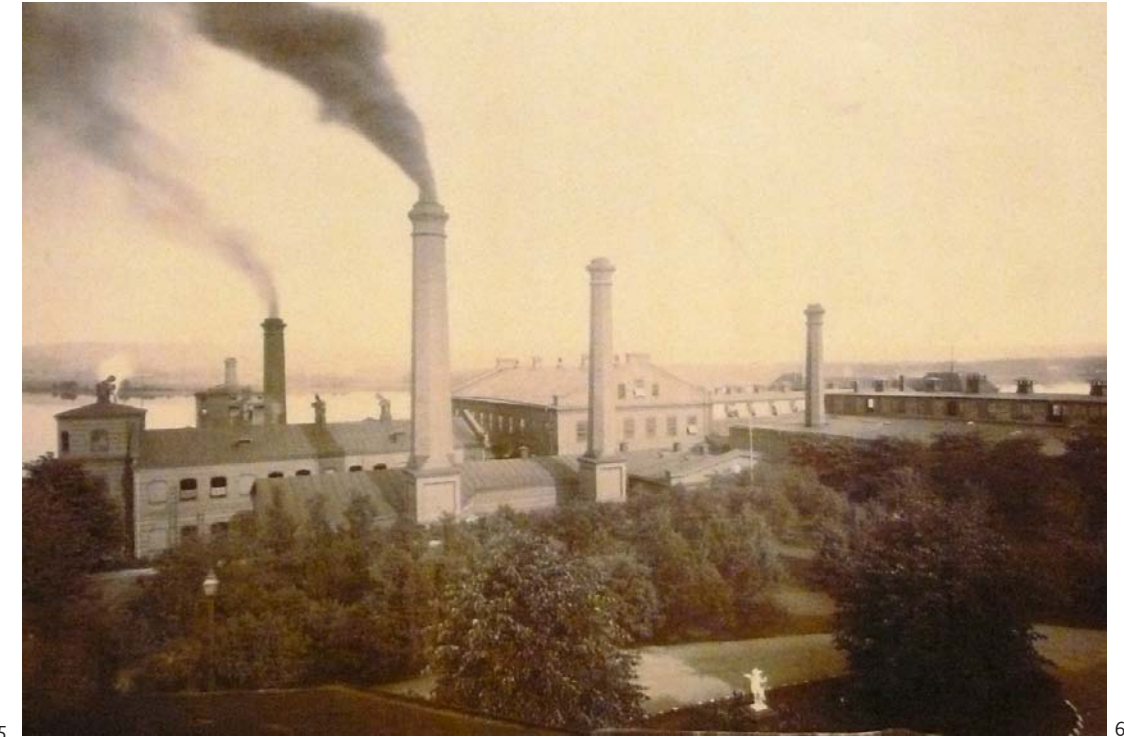
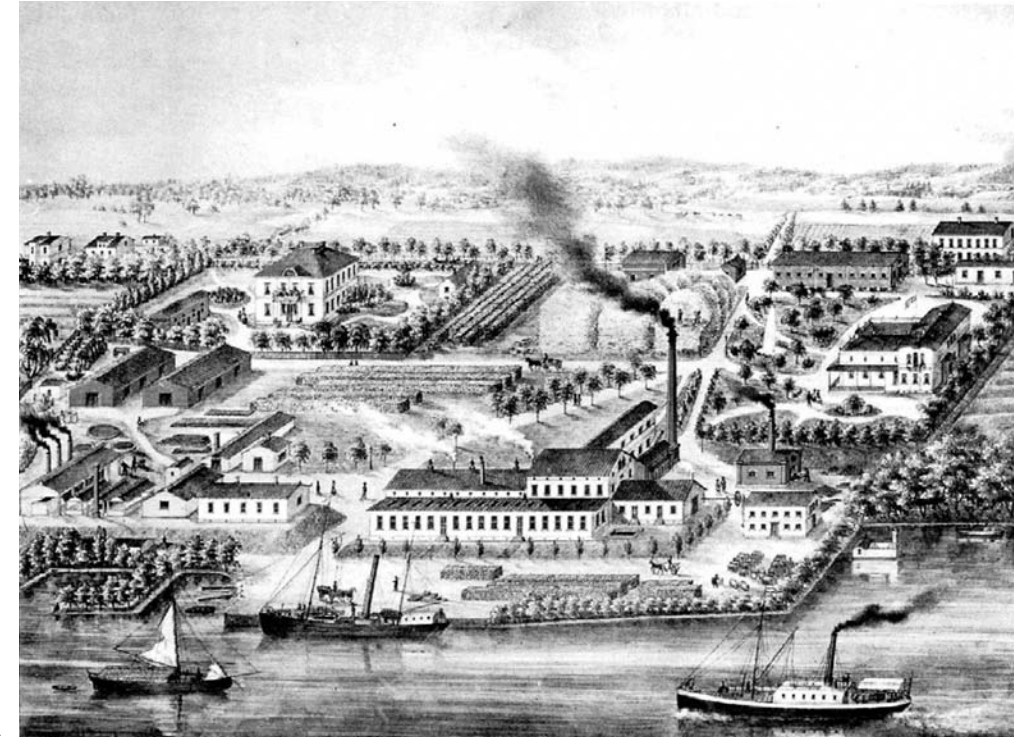
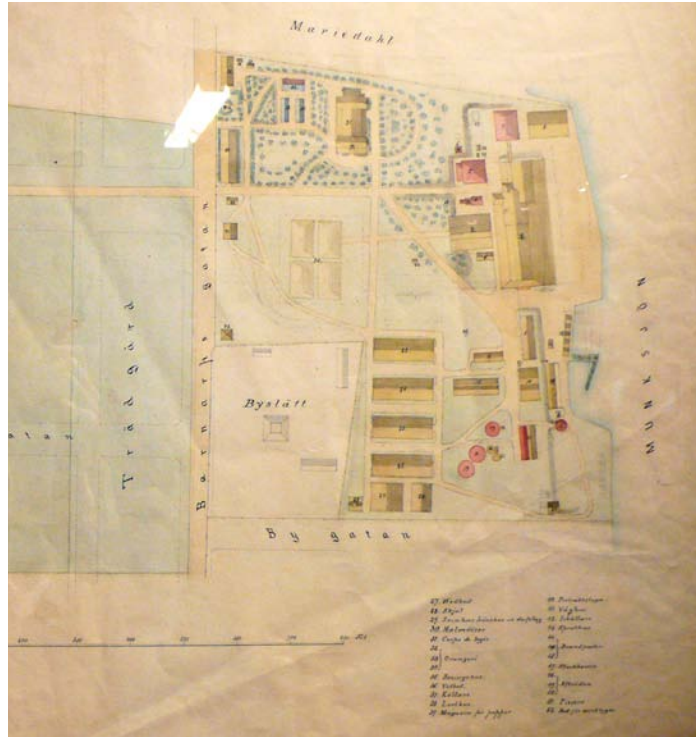
Expansion

Industrin har växt utifrån sitt kärnområde mellan Barnarpsgatan och Munksjöns strand. Tidigt fogades Mariedahl i norr till fabriksområdet och senare inköptes området i söder, bortom Bygatan vilket möjliggjorde ytterligare expansion. Ytterligare behov av byggbar yta möttes genom förtätning d.v.s. genom att mindre byggnader ersattes med större, genom påbyggnad och genom att luckor i strukturen fylldes ut. Ändringar av strandlinjen har skett kontinuerligt genom utfyllnad och utbyggnad av kaj åt öster.

Struktur

Den struktur utifrån vilken bebyggelsen organiserats sammanfaller med den nordsydliga produktionslinjen som förenklat består av tre mer eller mindre parallella linjer eller stråk – kajlinjen, järnvägen och Barnarpsgatan. De två viktigaste och starkt strukturerande tvärförbindelserna är Cellulosagatan och Bygatan.

Platsens historia

4 Karta över Munksjö pappersbruk, upprättad av Gustaf Engström 1878. Bruksbyggnaderna är ännu till största delen byggda av trä. Järnvägen har ännu inte dragits genom området utan transporterna sker ännu främst på vatten. Källa: Munksjö pappersbruks museum

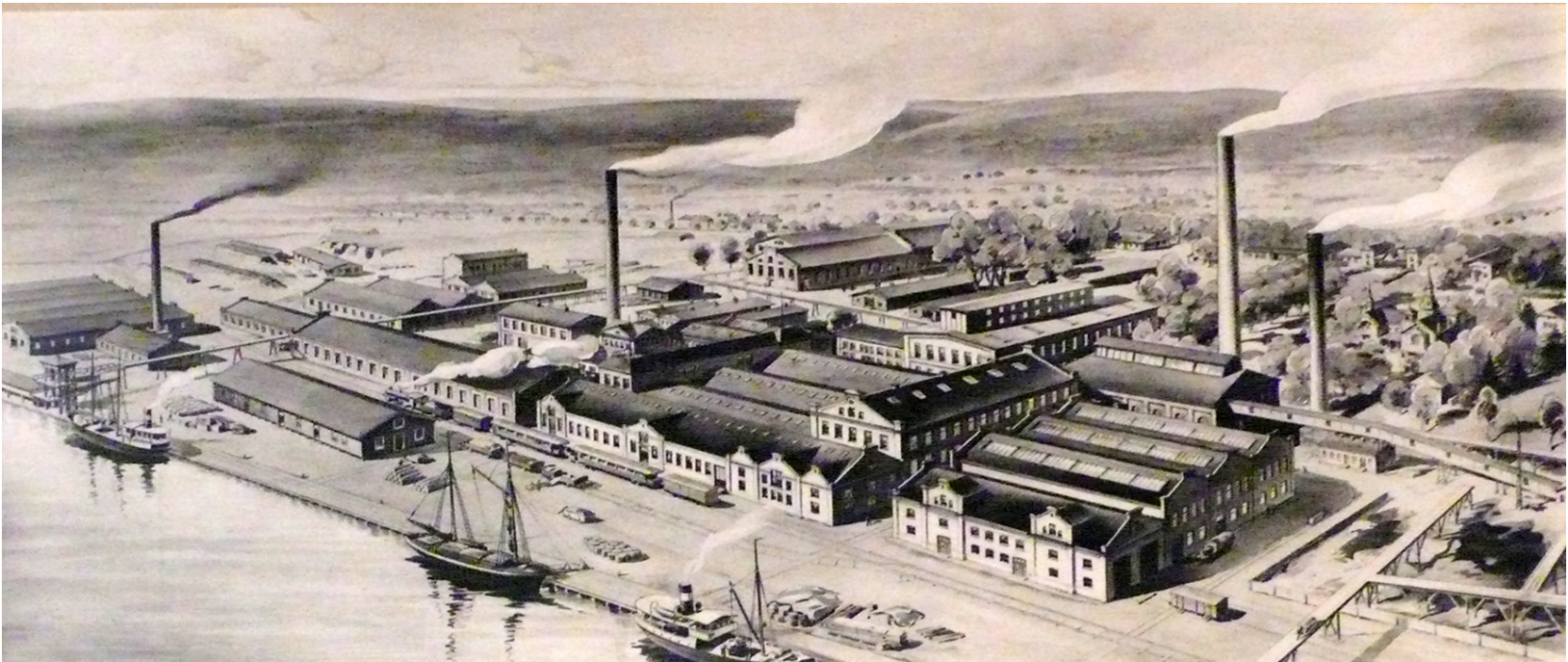
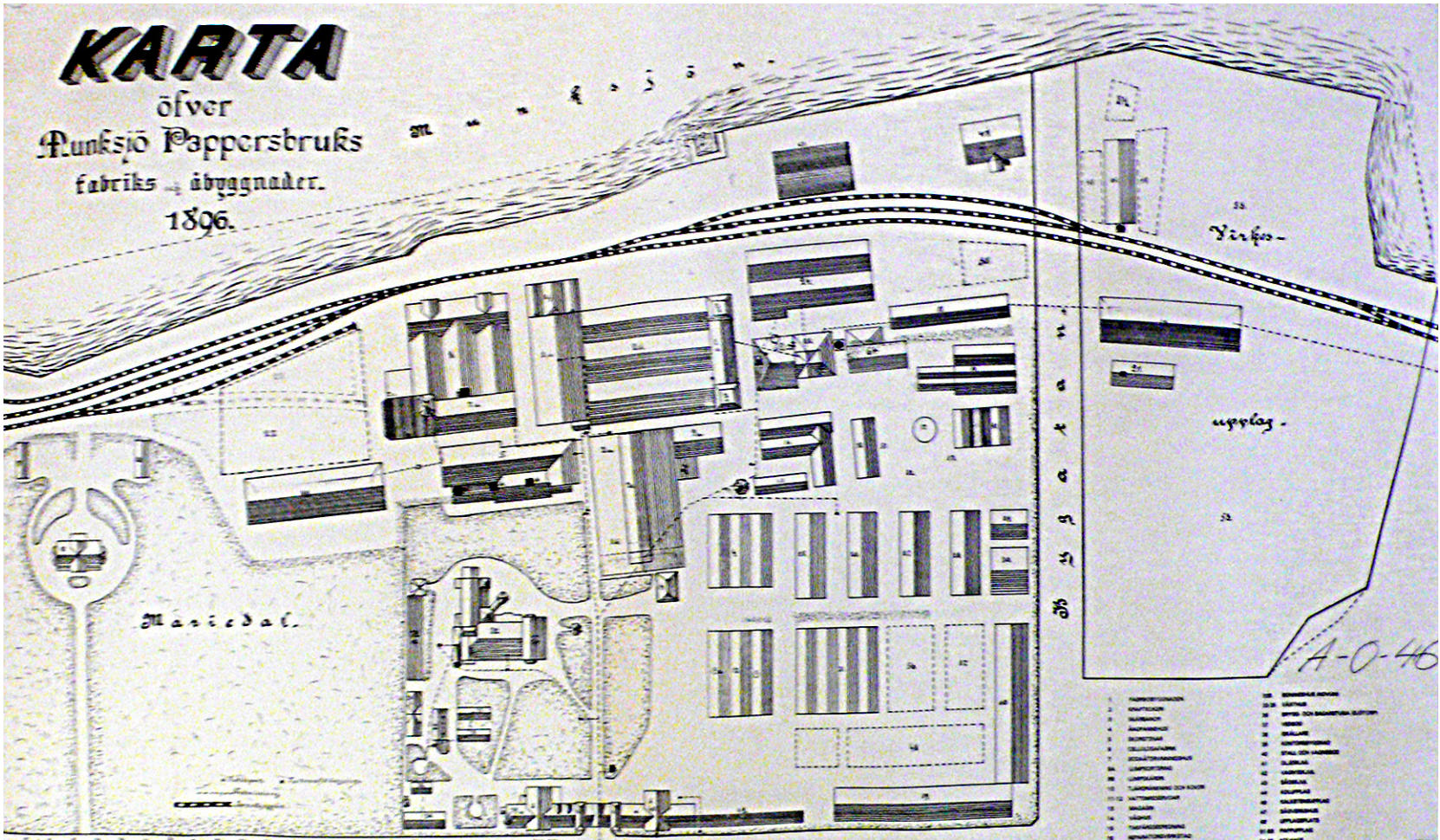
5 Flygperspektiv över Munksjö pappersbruk från 1870-talets början, litografi. Järnväg inte anlagd ännu. Ur Bosæus, Elis, Munksjö bruks minnen. Uppsala 1953

6 Munksjö pappersbruk vid slutet av 1800-talet. Källa: Munksjö pappersbruks museum

7 Munksjö pappersbruk vid slutet av 1800-talet på akvarell av arkitekt Fredrik Sundbärg. Källa: Munksjö AB

Platsens historia

8 Karta över Munksjö pappersbruk från 1896. Källa: Munksjö pappersbruks museum
9 Fotografi från söder längs järnvägen från slutet av 1910-talet. Källa: Munksjö pappersbruks museum
10 Presentationsperspektiv över bruket. Bilden saknar år men visar situationen någon gång mellan 1926 och 1948. Källa: Munksjö pappersbruks museum

Platsens historia

- 11 Järnvägen med föregångaren till den nuvarande papperssalen på ena sidan och föregångaren till godsmagasinet på den andra. Källa: Munksjö pappersbruks museum
- 12 Flygbild från 1938 över bruket från söder. Källa: Munksjö pappersbruks museum
- 13 Bild från omkring 1950 över bruket från söder. Till vänster i bilden syns hus 37 för sopförbränning och ångpanna. Lägga märke till de tre stora transportörer som går, med början uppe till vänster, från sulfitfabrikens topp till pappersmaskinerna, från pappersmaskinerna till hus 37 i bildens förgrund och vidare ned till upplagsyta. Källa: Munksjö pappersbruks museum
- 14 Perspektiv från 1960-talet över bruket. Källa: Munksjö AB

11

12

13

14

Hur hanteras kulturmiljön i Nyréns förslag?

Den befintliga miljöns kulturhistoriska värde

Områdets kulturhistoriska värde har 2010 identifierats och kartlagts i en antikvariskt underlag i utfört av Niras 2010-02-03/04 . Underlaget har tre delar med titlarna - 1 Munksjö pappersbruk - pappersbruksområdet, Jönköping, antikvarisk förundersökning med kulturhistorisk värdering, 2 Munksjö pappersbruk - kulturhistoriskt underlag och 3 Munksjö pappersbruk - pappersbruksområdet, Jönköping, byggnadsinventering.

De strukturer som särskilt bär värdet är enligt förundersökningen fabriksområdets gatunät, järnvägssträckningen (f.d. Vaggerydsbanan), kajlinjen och områdets topografiska skillnader.

Till detta kommer områdets bebyggelse som värderats i tre kategorier - Högsta kulturhistoriska värde (röd), Stort kulturhistoriskt värde (grön) och Visst kulturhistoriskt värde (blå).

Jämförelse mellan kulturhistorisk värdering och förslag Förslaget till stadsutveckling på Munksjö pappersbruks område tar sin utgångspunkt i befintliga strukturer, gatusträckningar och platsbildningar. Samtidigt kommer några av de industrianknutna kvaliteterna att försvinna till förmån för omgestaltning. Det gäller t.ex. områdets kringgårdning, att en sträcka av järnvägsgatan tas bort, att en del av tomten i söder fylls, att sulfitplan förminskas etc.

Industribebyggelsens tyngdpunkt kulturhistoriskt, där miljön är som mest karaktärsfull, prioriteras framför bebyggelse av mer perifer betydelse både industrihistoriskt och geografiskt.

Av de tolv byggnader som åsatts högsta kulturhistoriska värde (röd) föreslås att elva byggnader ska bevaras – 2, 6, 11AB, 12C, 24, 30, 32, 33B, 56-59, 62 och 103. Den av dessa som föreslås för rivning behandlas under rubriken *Diskussion kring ändring och rivning* nedan.

Av de fjorton byggnader eller anläggningar med stort kulturhistoriskt värde finns sju bevarade i förslaget – 1, 15, 19, 31, 37, 107 och kran. Ett resonemang kring varför övriga sju rivs förs under rubriken *Diskussion kring ändring och rivning* nedan.

Genom förslaget återskapas en rad kulturhistoriska kvaliteter som tidigare byggts för eller dolts som en följd av industriområdets kontinuerliga förtätning. Det gäller exempelvis att Mariedahls parkens sjönära del återskapas, att flera igenbyggda gatusträckningar återskapas, att förbyggda och trasiga fasader återskapas och att igenbyggda ytor förvandlas till torg. Detta behandlas även nedan under rubriken *Hur hanteras kulturvärdet i förslaget?*

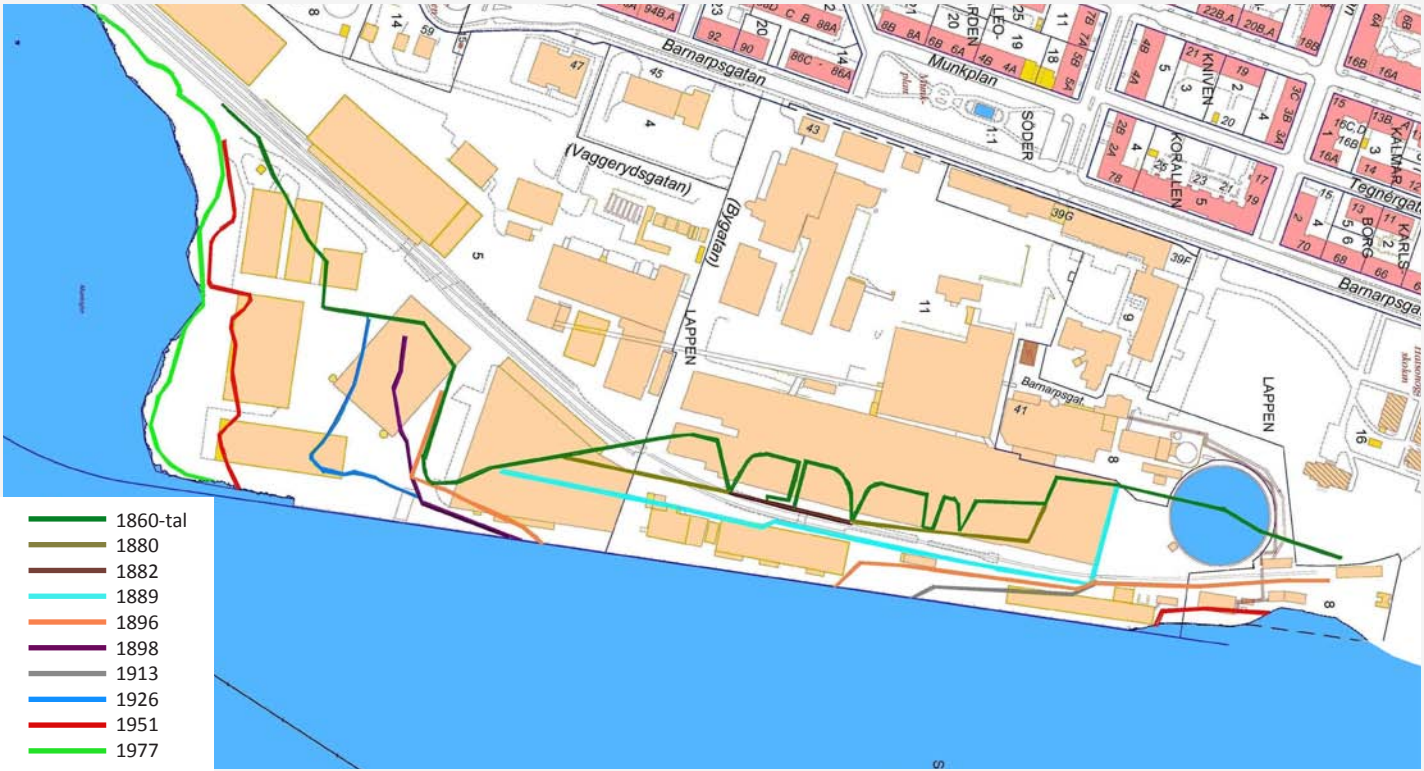

Högst kulturhistoriskt värde
Byggnader som visar pappersbrukets utveckling från starten 1860 fram till det sena 1900-talet. Byggnaderna visar brukets utbyggnad, förändring och dess sociala aspekter. Byggnaderna är viktiga för förståelsen och upplevelsen av pappersbruksområdet. Dessa byggnader är befintliga värden som tillsammans med nya värden kan ge ett attraktivt område med avstamp i områdets historia.

Stort kulturhistoriskt värde
Byggnaderna är tydliga exempel på 1900-talets industriarkitektur från det tidiga 1900-talets tegelbyggnader med gjutjärnsfönster till de storskaliga produktionsbyggnaderna från mitten av 1900-talet. Välbyggda byggnader med fina material. Byggnader med högt bruksvärde som i delar kan byggas om till ny verksamhet.

Visst kulturhistoriskt värde
Komplementbyggnader i olika form som är viktiga för brukets funktion. Byggnaderna har ringa upplevelsevärde och kan sägas vara standardbyggnader för industrin med högt bruksvärde. Flera av byggnaderna förstärker områdets viktiga strukturer genom sin placering.

15-17 Illustrationer och formuleringar hämtade ur *Munksjö pappersbruk - Byggnadsinventering 2010-02-03, Kulturhistoriskt underlag 2010-02-03 och Antikvarisk förundersökning med kulturhistorisk värdering 2010-02-04*

Hur hanteras kulturmiljön i Nyréns förslag?

Diskussion kring ändring och rivning

I detta avsnitt motiveras varför de nedan uppräknade byggnaderna, trots att de representerar ett kulturhistoriskt värde, föreslagits för rivning.

Högsta kulturhistoriska värde (röd) - påsfabriken 134:

En viktig förutsättning för det parallella uppdraget 2010 var den av Jönköpings kommun planerade förlängningen av Torpagatan och anslutande bro på områdets södra del. Som en följd av det föreslås att påsfabriken 134 rivs, trots att den bedömts ha högsta kulturhistoriska värde (röd). Vid sidan av andra sentida byggnader, som uppfördes på bruksområdets södra del, lokaliserades påsfabriken längs den del av Vaggerydsbanans spår som böjer av åt sydväst. Denna mer sentida bebyggelsestruktur - 1930-talet framåt - har som en följd av järnvägens dragning en annan riktning än det norra områdets rätvinkligt uppbyggda gatunät. Av det skälet faller påsfabriken ur kärnområdets nordsydligt orienterade struktur. Påsfabriken byggdes 1948 och har sedan dess fungerat som en symbol för pappersbruket och som ett landmärke vid infart till Jönköping med såväl bil som tåg. Förutom byggnadens storlek och placering har den stora gavelskylten med blockbokstäver i neon - ”Munksjö papper” - medverkat till detta.

Byggnaden är ett uttryck dels för mekaniserad produktion med påsfabrik i översta planet med dagsljuslanternin, dels med integrerad lagerfunktion med direkt lastning och lossning till tåg via de höga lagerrummens traverer under skärmtak. Byggnaden är, i likhet med flera andra byggnader från samma tid, i god bemärkelse ett stycke ingenjörskonst signerad AB Armerad Betong i Malmö.

En viktig grund till påsfabrikens värdering är, enligt Niras, dess symbolvärde och funktion som landmärke sett från söder. En framtida stadsutveckling av området skulle, även vid ett eventuellt bevarande av byggnaden, sannolikt innebära att dess fasader doldes av ny bebyggelse. I återanvänt- eller nytolkat skick skulle skylten därför kunna återuppstå i ett nytt, mer framträdande läge i stadsbilden.

Ett annat skäl till värderingen är att byggnaden visar pappersbrukets utveckling och expansion vid 1900-talets mitt. Bland de delar i kärnområdet som

ska bevaras finns andra byggnader som i påsfabrikens ställe kan representera industrihistoria från 1940-talet - t.ex. produktionsbyggnad 1, vattenrening 107 och kraftcentral 16.

Ett tredje skäl är att byggnaden med ett modernt formspråk ansluter till brukets äldre bebyggelse. Flera av områdets efterkrigstida byggnader är, liksom påsfabriken, till sin konstruktion moderna med stomme av armerad betong och en exteriör av rött tegel som ansluter till pappersbrukets byggnadstradition.

Ett fjärde grund till påsfabrikens värdering är dess höga grad av autenticitet eller ursprunglighet. Även om byggnaden är förfallen är den välbevarad, bortsett från att produktionsutrustningen avlägsnats. Vid ett eventuellt bevarande av byggnaden skulle det sannolikt vara nödvändigt att acceptera många ändringar av den oavsett vilken ny funktion den skulle ges.

Sammanfattningsvis: Trots ett avsevärt kulturhistoriskt värde prioriteras påsfabriken bort till förmån för att en sammanhängande kulturmiljö ska kunna tas tillvara och utvecklas.

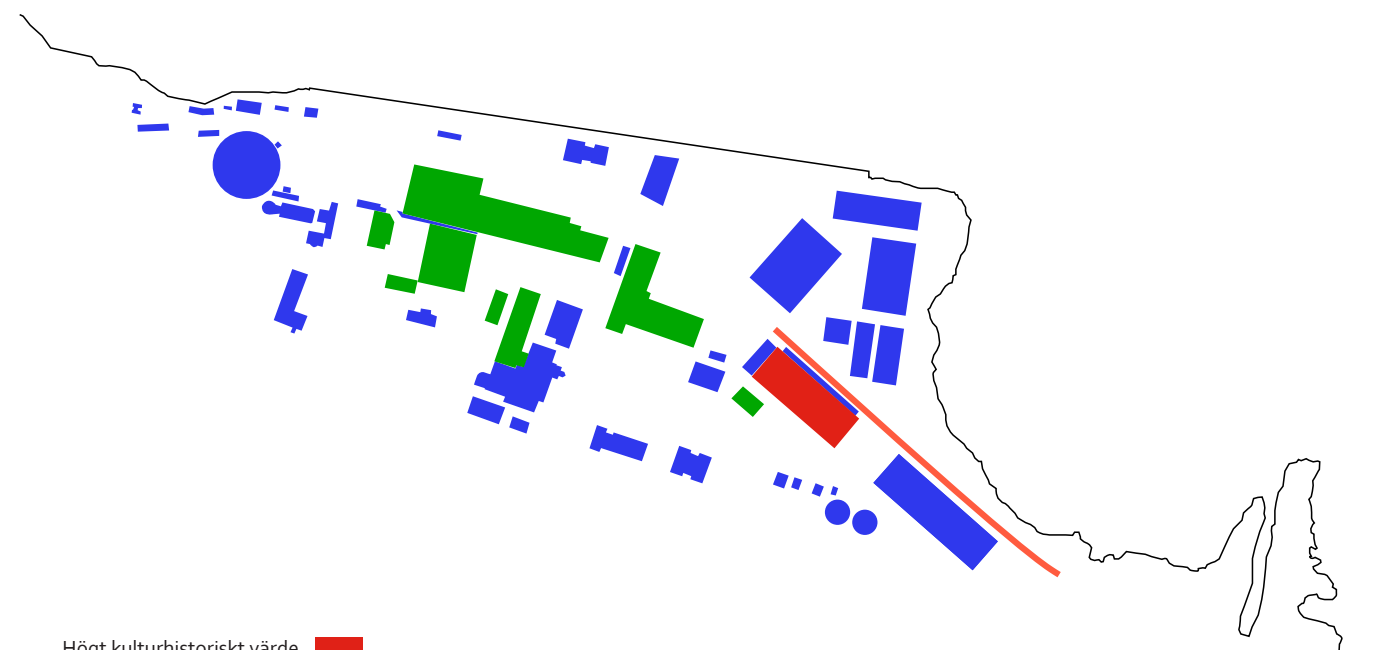
Stort kulturhistoriskt värde (grön) - byggnaderna 7, 12 bc, del av 19, 34-36, 46, 47 och 133: Förundersökningen pekar på att byggnaderna speglar brukets utveckling under 1900-talet och har ett påtagligt bruksvärde. Det föreslagna avlägsnandet av dessa byggnader finner stöd i principen om att skapa en sammanhållen miljö som är pappersbrukets kärnområde i norr och bebyggelsefronten mot sjön.

Den ena kategorin byggnader är senare, byggda vid 1900-talets mitt, och ligger dolda bakom sjöfronten (7, 12 bc, del av 19). Den andra kategorin ligger dels perifert, något avskilda från kärnan, dels är flera av dessa kraftigt om eller tillbyggda vilket enligt vår bedömning begränsar värdet (34-36, 46, 47, 133).

Flera av dessa byggnader har, vilket också understryks i förundersökningen, ett påtagligt bruksvärde. Denna användbarhet bör ses som en resurs i den etappvisa utveckling som området står inför. Byggnader kan användas t.ex. som förråd eller parkering under utbyggnadstiden. Om planen tillåter och behovet uppstår vore ett återbruk av fler byggnader, än vad som förslaget anger, önskvärt.

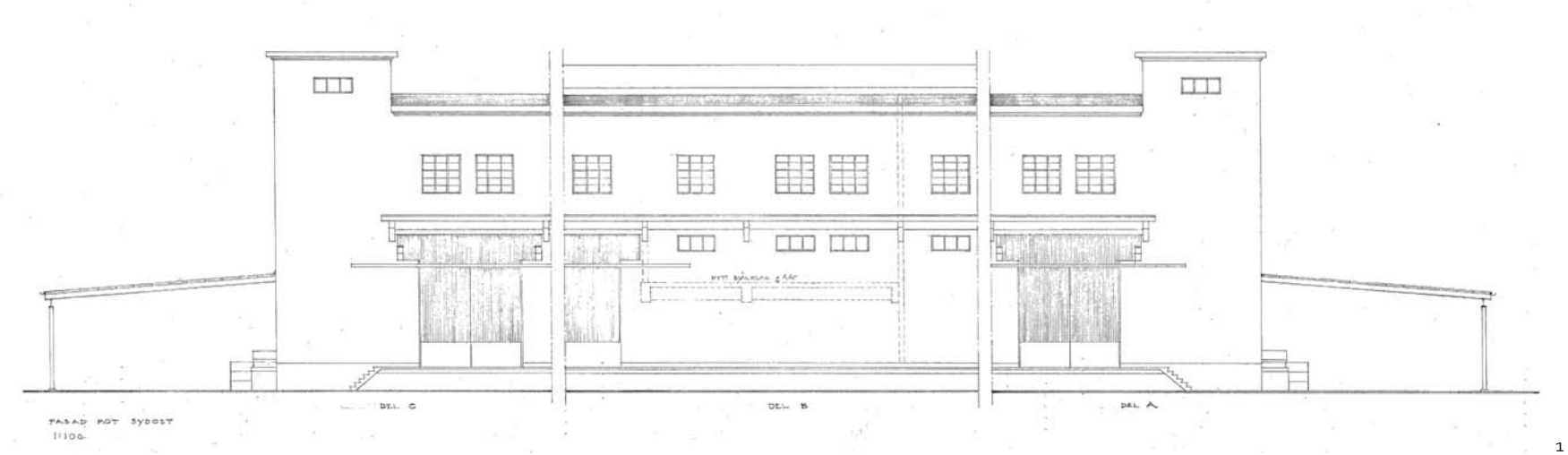
Figur A: Munksjö pappersbruk befintlig situation 2010 -11. Kulturmiljö värdering inlagd enligt teckenförklaring nedan.

- Högt kulturhistoriskt värde
- Stort kulturhistoriskt värde
- Visst kulturhistoriskt värde
- Platser
- Parker och naturområden
- Vägar och stråk

Figur B: Föreslagna rivningar enligt Nyréns förslag. Kulturmiljö värdering enligt teckenförklaring nedan. Vad som avlägsnas är huvudsakligen delar som är perifert belägna och/eller som hör till den mellersta och lägsta värderingsnivån.

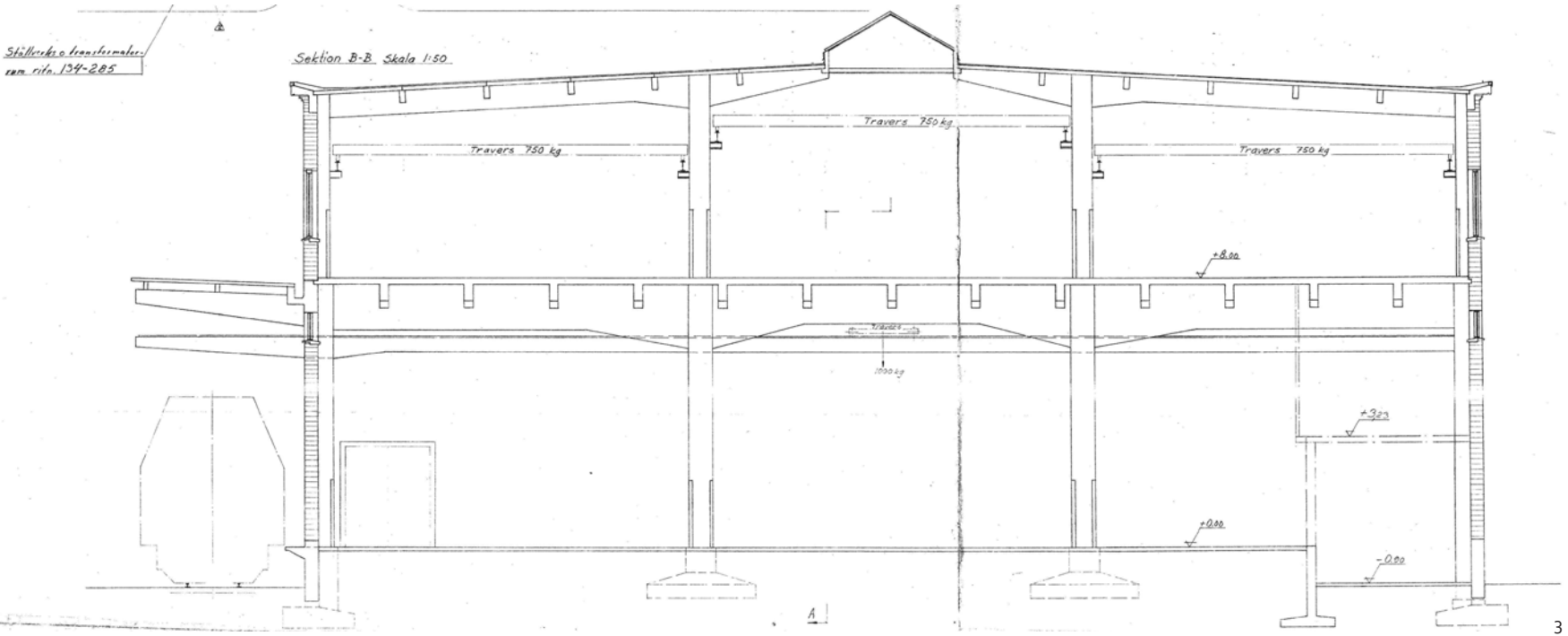
Hur hanteras kulturmiljön i Nyréns förslag?

1

2

3

4

5

- 1 Fasadritning för tillbyggnad av påsfabriken 1961. Källa: Munksjö pappersbruks ritningsarkiv
- 2 Påsfabriken 134 sydfasad.
- 3 Sektionsritning från tillbyggnadsprojekt 1961. Källa: Munksjö pappersbruks ritningsarkiv
- 4 Interiör av produktionshall.
- 5 Påsfabriken från norr med lastkaj längs östra fasaden.
- 6 Interiör hus 34.
- 7 Förrådsbyggnad av trä 137.
- 8 Interiör hus 46.
- 9 Nordfasader hus 46 och 45.
- 10 Hus 46 syd- och östfasad.
- 11 Hus 34 a och 34b från öster.
- 12 Hus 34b från sydväst.
- 13 Hus 7 från söder med hus 46 i förgrunden till vänster.
- 14 Hus 45 interiör.

Hur hanteras kulturmiljön i Nyréns förslag?

6

9

10

7

8

11

12

13

14

Kulturhistoriska kvaliteter att ta tillvara, återskapa och utveckla

Även i denna avdelning kommer förslagens hantering av kulturvärdet att belysas, främst utifrån hur kulturvärdet används som en resurs för framtida utveckling.

De analyser som presenteras här bygger på det i parallelluppdrag vinnande förslag till utveckling av Munksjö AB fabriksområde som Nyréns Arkitektkontor presenterade i juni 2010, bearbetning februari 2011.

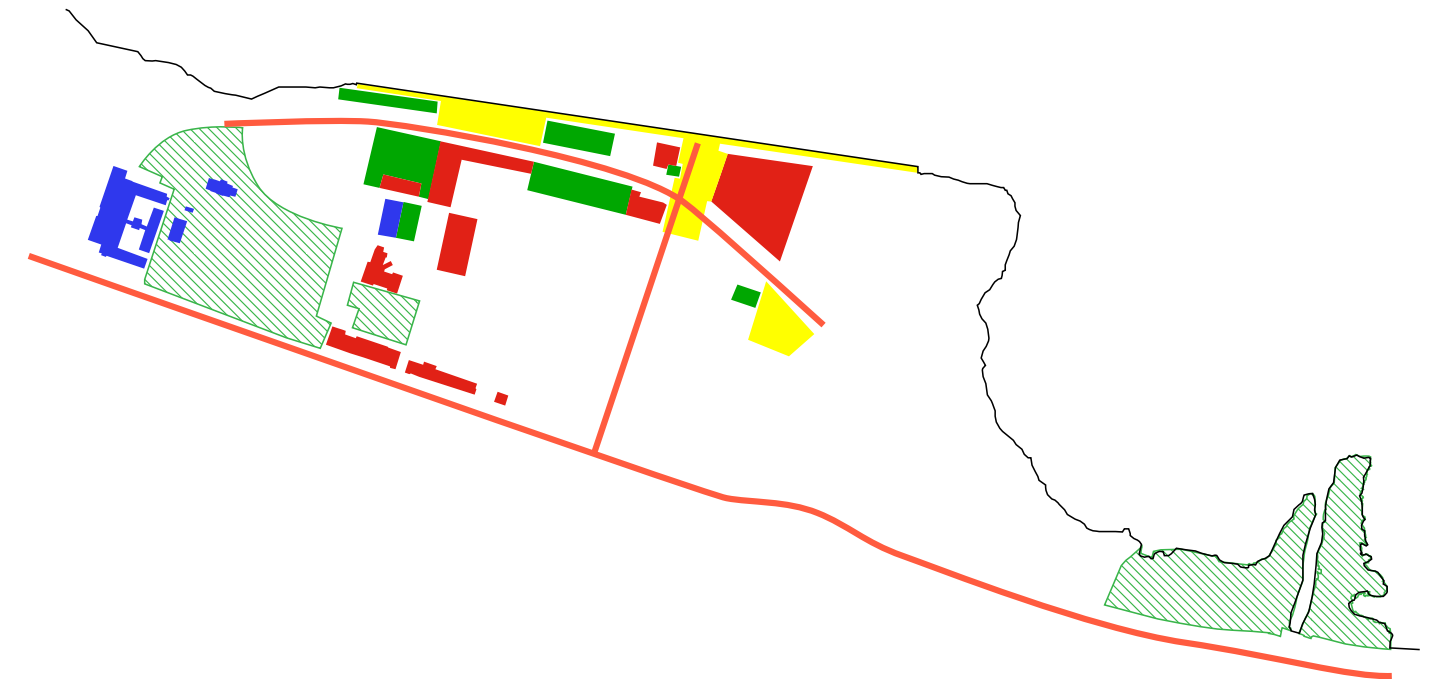
Resultatet av Niras antikvariska förundersökning från 2010, med klassificering av bebyggelsens kulturhistoriska värde, är ett kunskapsunderlag som förslagsställaren förhållit sig aktivt till.

Som särskilda bärare av det kulturhistoriska värdet lyfter förundersökningen fram fabriksområdets gatunät, järnvägssträckningen, kajlinjen och områdets topografiska skillnader. I förslaget nyttjas dessutom den yttre miljöns övriga kvaliteter – platsbildningar, gaturum, stränder, grönsstruktur m.m.

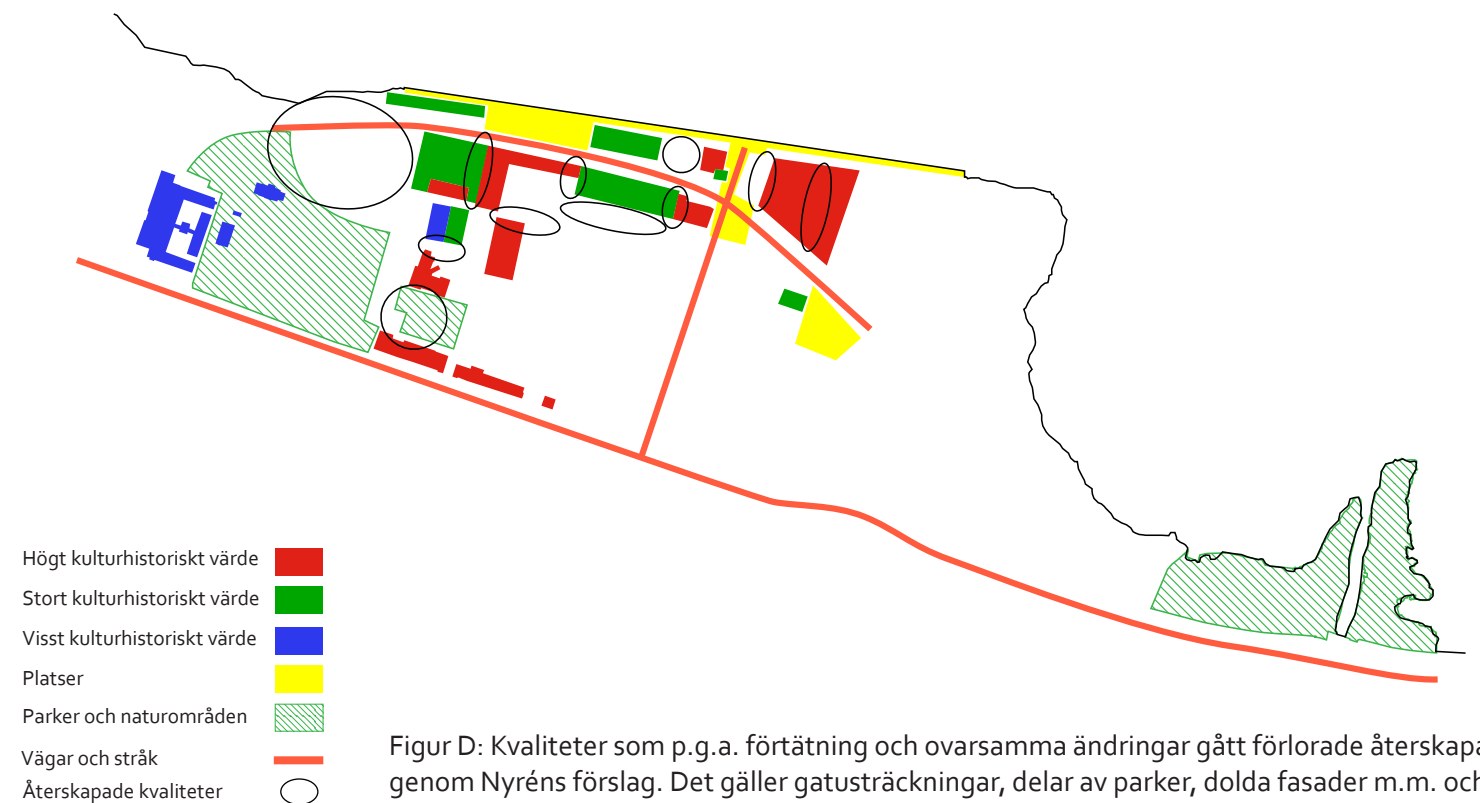
Förslagets utgångspunkt är att ta tillvara det kulturhistoriska värdet och att på ett respektfullt sätt göra vår tids tillägg. Det kan resultera i en levande stadsdel där verksamheter, arbete, boende och fritid integreras. Den nya stadsdelen har en egen karaktär samtidigt som den nära anknyter till befintligt gatunät, befintlig bebyggelsestruktur och når ända fram till Munksjöns vatten.

Att förvandla ett slutet industriområde till en del av stadens sammanhang kräver emellertid prioriteringar. Vissa industribyggnaders stora ytutbredning eller låga byggnadshöjder gör att delar måste avlägsnas. Det gäller även befintliga platser och gator som inte fungerar i ett nytt övergripande system som styrs t.ex. av trafikflöden och stadsbyggnadsambitioner.

Bakom förslaget ligger noggranna sammanvägningar mellan befintliga kvaliteter och tillägg. Bevarandets tyngdpunkt ligger i områdets norra del och längs sjön där en omvandlad men sammanhållen industrimiljö kan bli ett självklar och genom sina upplevelsevärden ett attraktivt sammanhang som ger den nya stadsdelen kulturhistorisk kontinuitet.

Figur C: Yttre miljö och bebyggelse att ta tillvara och utveckla. Delarna som bevaras - Gator, platser, kaj, åmynning, byggnader mm - hör till den mellersta och högre värderingsnivån.

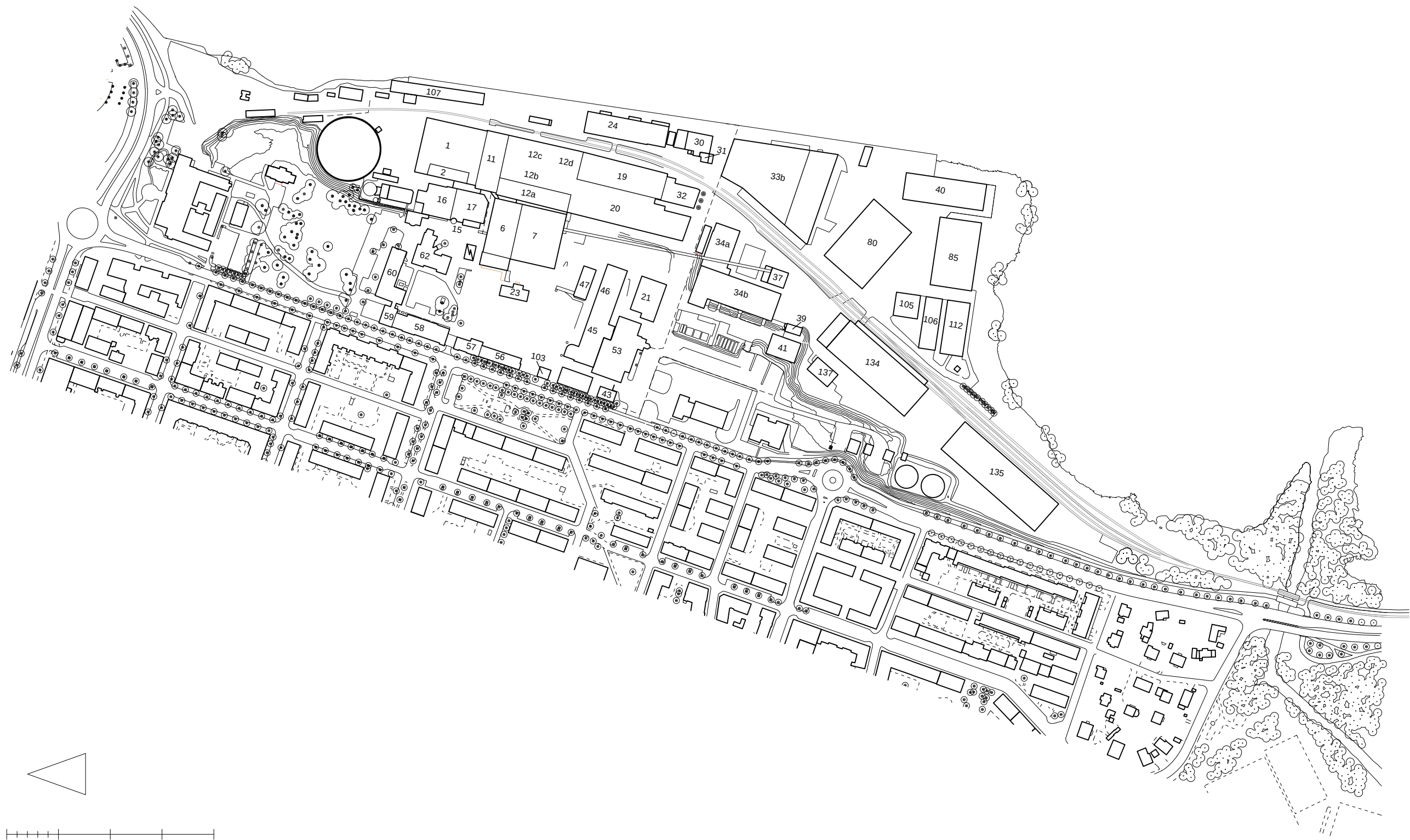

- Högt kulturhistoriskt värde
- Stort kulturhistoriskt värde
- Visst kulturhistoriskt värde
- Platser
- Parker och naturområden
- Vägar och stråk
- Återskapade kvaliteter

Figur D: Kvaliteter som p.g.a. förtätning och ovarsamma ändringar gått förlorade återskapas genom Nyréns förslag. Det gäller gatusträckningar, delar av parker, dolda fasader m.m. och redovisas schematiskt genom ovaler.

Kulturhistoriska kvaliteter att ta tillvara, återskapa och utveckla

Yttre miljö

Gator, järnväg, kaj och strand

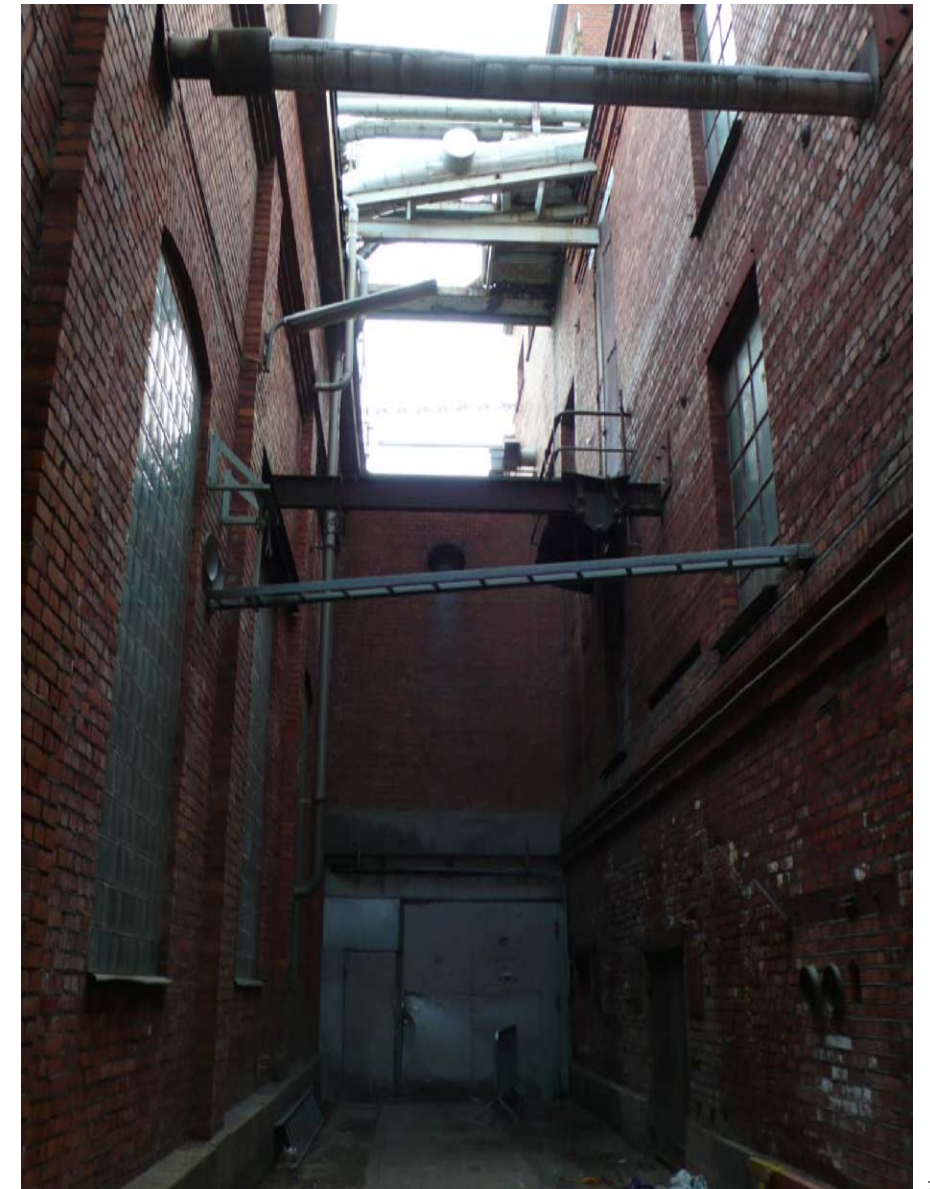
- 1 Hygiengatan löper N-S längs papperssalarna 19 och 32. Genom att avlägsna sentida över- och igenbyggnad återskapas gatan.
- 2 Pappersgatan löper nordsydligt längs hus 2 och mellan gavlarna till valsbotten 11 och kraftkokeriet 6. I den punkt gatan korsar Cellulosagatan är karaktären av industrihistoria intensiv. Båda åtgärderna bidrar till områdets utveckling.

1

Förhållningssätt till det kulturhistoriska värdet

Gatunät: Förslaget utgår från befintligt gatunät. Flera förlorade gatusträckningar återskapas – t.ex. Cellulosagatan – genom att ost-västliga genombrott görs genom bebyggelsemassan. Befintliga gatusträckningar förlängs, främst söderut in i den nybyggda delen. Kopplingar mellan bruksområdet och intilliggande stadsdel finns redan t.ex. där Cellulosagatan via den gamla huvudporten övergår i Drottninggatan. Även flera nya öst-västliga kopplingar kommer att göras t.ex. genom att Björngatan, Erik Dahlbergsgatan och Torpagatan förlängs från stadsdelen Söder och in på bruksområdets södra del.

2

Yttre miljö

Gator, järnväg, kaj och strand

Järnväg: Vaggerydsbanans bågformade rörelse genom industribebyggelsen har påverkat enskilda byggnaders utformning och placering. För att den industribebyggelse som bevaras i framtiden ska vara läsbar och begriplig, i synnerhet sjöfronten åt öster liksom byggnaderna kring Trucktorget, markeras järnvägssträckningen genom markbehandling. Järnvägsgatan och kajen binder samman en sekvens av vattennära torg med parkerna i norr och söder. Den nya Bangatan ansluter till Torpagatan, varefter "Järnvägen" försvinner p.g.a. den utfyllnad som kommer att göras för ny bebyggelse. Den svängda form som järnvägen präglat in i området återkommer vid Tabergsåns mynning i form av fabriksgrind, spår-område och järnvägsbro i en yttre miljö som karaktäriseras av tät, naturliknande park.

3

4

5

1-9 Vaggerydsbanans räls sträcker sig genom hela området. Kopplingen till Jönköpings centralstation är emellertid sedan länge borttagen. Det historiska spåret kommer även i fortsättningen att vara läsbart i sin fysiska form eller som en gestaltad tolkning. En kortare sträcka, där ett spår-område för påsfabriken fanns, kommer som en följd av utfyllnad att inte vara läsbar.

6

7

8

9

Yttre miljö

Gator, järnväg, kaj och strand

10

11

10 Bygatan mynnar på kajen i en platsbildning mellan hus 30 och 33b. Platsbildningen kommer att vidgas genom att ett sentida skjul till hus 33b avlägsnas.
11-15 Cellulosagatan är områdets mest karaktärsfulla gata genom dess trånga mått och genom att den slingrar sig genom byggnadsmassan från fabriksporten i väster till sjökanten i öster. På 1950-talet byggdes gatan "in" i det nya hus 1. Genom selektiv rivning och modifiering av hus 1 kan Cellulosagatans östligaste sträckning återskapas. Åtgärden bidrar till områdets utveckling.

12

13

14

15

Yttre miljö

Gator, järnväg, kaj och strand

Kaj och strand: Den starkt karaktärsskapande industrikajen är i sin nuvarande form resultatet av en serie utfyllnader. Udden och strandlinjen i sydost, liksom stranden vid landeriet Mariedahl, är också resultatet av sentida utfyllnader. Kajen, på vilken en virkeskran kommer att stå kvar som ett minne, tas tillvara i sin fulla utsträckning. Vilket även gäller stränderna vid Mariedahl och Tabergsåns mynning. Den bågformade, utfyllda stranden och udden fylls ut en sista gång för att sedan permanentas och ge plats för en strandpark.

16

16 Längs den långa raka kajen är den visuella kontakten med Jönköpings centrum påtaglig. Kajytan vid Munksjön har en stor potential som ett vardagsrum utomhus, vars läge på sikt kommer att upplevas som mitt i staden.
17 Söder om Munksjö bruk återfinns Tabergsåns mynning och innanför Prästkärret, en våtmark med avsevärda ekologiska kvaliteter. Deltats och kärrets kvaliteter tas tillvara.

17

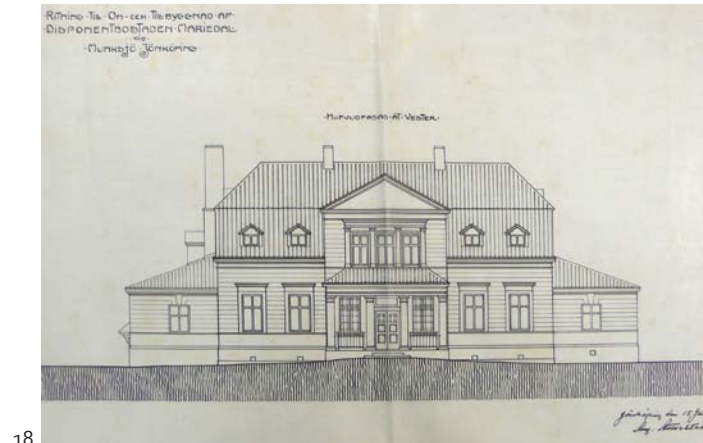
Yttre miljö

Torg, platser och parker

Större delen av tomten sluttar från väster och ned mot sjön. Det föreslagna återskapandet av öst-västliga tvärförbindelser genom byggnadsmassan kommer att tydliggöra detta. Den planerade utfyllnaden av området i söder kommer till viss del att motverka den annars relativt jämna sluttningen.

Platsbildningar: I området finns två eller tre tydligt formade platser, övriga ytor kan mer betraktas som upplagsytor, verkstadsgårdar och transportytor. Historiskt har flera av dessa platser stegvis byggts igen med byggnader av mer tillfällig karaktär. En rumsligt koncentrerad plats är den som definieras av bebyggelsefronten åt öster, av gavlarna på reningshus 107 respektive godsmagasin 24 och öppnar sig vid kaj mot Munksjön. I förslaget renodlas dessa kvaliteter där Cellulosagatan och ytterligare en tvärgränd åter kommer att mynna på detta ”sjötorg”. Torget är tänkt att få en livlig, verksamhetsanknuten funktion. Kring byggnad 33B, vid kaj, på spårområde och byggnad 37 finns en sammanhängande platsbildning som nås från Bygatan vars rumsliga kvaliteter kommer att förstärkas genom att tillfälliga tillägg avlägsnas och att bortbyggda kvaliteter t.ex. i fasader återskapas: en möjlig fysisk ram kring ett stadsliv där torg och byggnader rymmer service, restauranger, caféer, butiker och arbetsplatser.

Parker: Den f.d. parken och köksträdgården kring det f.d. landeriet Mariedahl rymmer avsevärda parkkvaliteter. Parkens och huvudbyggnadens kulturhistoriska värde har minskats genom att delar av parkytan tagits i anspråk av bruket, genom att parkstruktur och växtmaterial förenklats, genom att vattenkontakten skurits av och genom att huvudbyggnadens flyglar har rivits. I omtolkad gestalt återskapas dessa kvaliteter. Det parkrum som återfinns kring disponentvillan 62 var en påkostad anläggning med grusgångar, orangerier, planteringar och parkträd. Ett centralt element i parken är brukspatron Ottonin Ljungquists monumentala gravvård från 1890-talet. Parken betraktas även i fortsättningen som ett finrum och dess befintliga kvaliteter ska tas tillvara och förstärkas. Med sitt läge i anslutning till bruksporten kommer platsen att ha en offentlig karaktär som dessutom an knyter till den större Mariedahlsparken åt norr. I stadsbilden knyts parken, via bruksporten och Drottninggatan, samman med Idas skola och Idas park i väster. Att skolan donerades av Ida Ljungquist, brukspatronens hustru understryker tidens patriarkala samhällsstruktur som pappersbruket var ett uttryck för.

Tabergsåns mynning: Söder om Munksjö bruk återfinns Tabergsåns mynning och innanför Prästkärret, en våtmark med avsevärda ekologiska kvaliteter. Deltats och kärrets kvaliteter tas tillvara. Här flyter ån under tre broar - Barnarpsgatan, f.d. Vaggerydsbanan samt gång- och cykelbana.

18-20 Mariedahlsparken har genom historien förvandlats från herrgårdspark med intima trädgårdsdelar och herrgårdsflyglar till att bli en halvoffentlig park ämnad för pappersbruket. Under pappersbrukets tid skars dock Mariedahls koppling till Munksjön av genom spårområde och anläggningar vilket kan ses på bild 20. Genom förslaget återupprättas den historiska kopplingen där också bryggmotivet tas upp, denna gång i ett helt offentligt sammanhang. Mitt i parken ligger Mariedahls huvudbyggnad kvar: som 1917 genomgripande byggdes om till disponentvilla för bruket. Källa: Jönköpings stadsarkiv

21 Ottonins park är ett representativt förrum till den äldsta disponentvillan 62. Parken definieras tydligt åt väster av kontorslängan från 1880-talet, uppförd i dekorativ träarkitektur. Planteringar, gräsytor, parkträd, gångar och gravvård är självklara historiska delar som ger platsen dignitet. Parkens sydsida var tidigare tydligt definierad av industribyggnader, varför det är naturligt att även i framtiden lägga till byggnadsvolymer åt söder för att sluta rummet.

22 På flygbilden nedan är de historiska platsbildningar och parker markerade som ingår i Nyréns förslag.

21

22

Bebyggelse

Utgångspunkten är att ta tillvara och utveckla ett antal noga utvalda byggnader. Dessa utgör en väl samlad miljö på den plats där verksamheten först etablerades och representerar olika skeden i brukets historia. Värt att understryka är att varken Nyréns förslag eller detta principdokument är tvingande men att de likafullt utgör underlag som syftar till att Munksjö fabriksområdes kulturhistoriska värden ska kunna tas tillvara långsiktigt.

Den dekorativa träarkitekturen från pionjärtiden finns ännu kvar i den s.k. vakten eller portbyggnaden 56-59, i Disponentvillans intrikata detaljering och yppiga interiör 62 och i det anspråkslösa men vårdat formade Folkets hus eller ”arbetarpaviljongen” 103.

Den bebyggelsefront som i nord-sydlig riktning sträcker sig längs kajen är arkitektoniskt kraftfull och ett uttryck för områdets produktion. Fronten består av byggnad 1, valsbotten 11ab, byggnad 12c, papperssalen 19 och nya papperssalen 32. På kajen, frontalt mot bebyggelsefronten, står en rad starkt miljöskapande byggnader, orienterade till Vaggerydsbanans spår – vattenreningen 107, godsmagasinet 24 och sågverksbyggnaden 30 med vågen 31.

De genombrott i den sammanhängande byggnadsmassan liksom de rivningar av sentida tillbyggnader som föreslås, frilägger äldre fasader som varit dolda som en följd av kontinuerlig tillbyggnad. Detta gäller t.ex. kraftkokeriet 6, produktionsbyggnad 2, valsbotten 11ab, produktionsbyggnad 12c, papperssalen 19, nya papperssalen 32, godsmagasinet 24, sågverksbyggnaden 30 samt byggnad för skärbana och magasin 33b.

Ångpannehus, turbincentral 16, 17 och gamla skorstenen 15, 16, 17 är genom sin resning en viktig symbol för bruket och vid en avveckling av produktionen föreslås byggnader och skorsten att återbrukas. Den relativt sena produktionsbyggnad 1 föreslås bevaras i omgestaltad form vilket möjliggör ett friläggande av den äldre byggnad 2 och en möjlighet att behålla den sammanhängande bebyggelsefronten mot vattnet. Båda byggnaderna bidrar till att Cellulosagatans karaktäristiska kvalitet kan leva vidare.

Av sågverksbyggnaden 30 med vågen 31, nya papperssalen 32, skärbanans hallar 33b och avfallspannan 37 skapas söderut ett kajnära torg som vänder sig åt alla håll och därigenom fungerar som en länk mellan stadsdelens historiska del i norr och dess nya del i söder. I byggnaderna inryms utåtriktad verksamhet.

Andra kvaliteter möjliga att återta är förfulande påbyggnader, fasadändringar, igensatta fönster m.m. Uttrycksfulla gjutjärnskolonner, muröppningar med dagsljus och takkonstruktioner av trä kommer att utgöra den nya rumsliga ramen för en rad verksamheter som flyttar in i området.

1

2

1 Den f.d. disponentvillan – i dag representationslokaler och kontor. Lägg märke till ångpannecentral i nära anslutning åt öster.
2 Disponentvillans östfasad 1889. Lägg märke till dess mörka, nationalromantiskt influerade, färgsättning. Källa: Munksjö pappersbruks museum

Byggnad 62

Disponentvillan

Kulturhistoriskt värde

Högsta kulturhistoriska värde

Att ta tillvara och återskapa

Utgångspunkten är att byggnaden ska tas tillvara på ett respektfullt sätt. Eventuellt är det möjligt att utveckla exteriöra kvaliteter som gått förlorade t.ex. skulle byggnadens färgsättning historiskt kunna utredas i syfte att närma sig en mer ursprunglig gestaltning.

Interiörerna är yppiga på ett typiskt sätt för det sena 1800-talets inredningsideal där olika historiska nystilar utgjorde ramen för olika funktioner – salong i nyrokoko, matsal i nyrenässans etc. Idealet att blanda historiska stilar – eklekticism - som rådde inom arkitekturen var utbredd från vid 1800-talets slut. Samtidigt har denna typ av interiörer, som senare ofta sågs som vulgär, i många fall gått förlorade då de sopats bort av nya stilideal. Interiörerna på Munksjö pappersbruk är därför unika genom att de är välbevarade.

Användbarhet

Byggnadens aktuella användning är möjlig att vidareutveckla, inte minst representationsvåningen vars potential är stor.

1

2

3

4

1, 3 Detaljer av disponentvillans dekorativa träarkitektur.
2, 4 Interiör av representationslokaler i disponentvillans bottenvåning – salong och matsal.

Byggnad 56, 57, 58, 59 och 103

Kontorsbyggnad (58, 59), Kontorsbyggnad (56, 57)

Arbetarpaviljong (103)

Kulturhistoriskt värde

Högsta kulturhistoriska värde

Att ta tillvara och återskapa

Den långa sammanhängande byggnad i två våningar som i dag rymmer kontor var ursprungligen en envåningsbyggnad med till två våningar förhöjda delar – frontoner och torn. Byggnaden rymde kontor och stall, dessutom var brukets port och grind inordnad i kompositionen. Ursprungsritningen visar i detaljeringen nationalromantiska drag liksom den mörka färgsättningen. Trots påbyggnad med en våning har byggnaden mycket kvar av ursprunglig karaktär-förhöjda och utspringande delar samt port och grind.

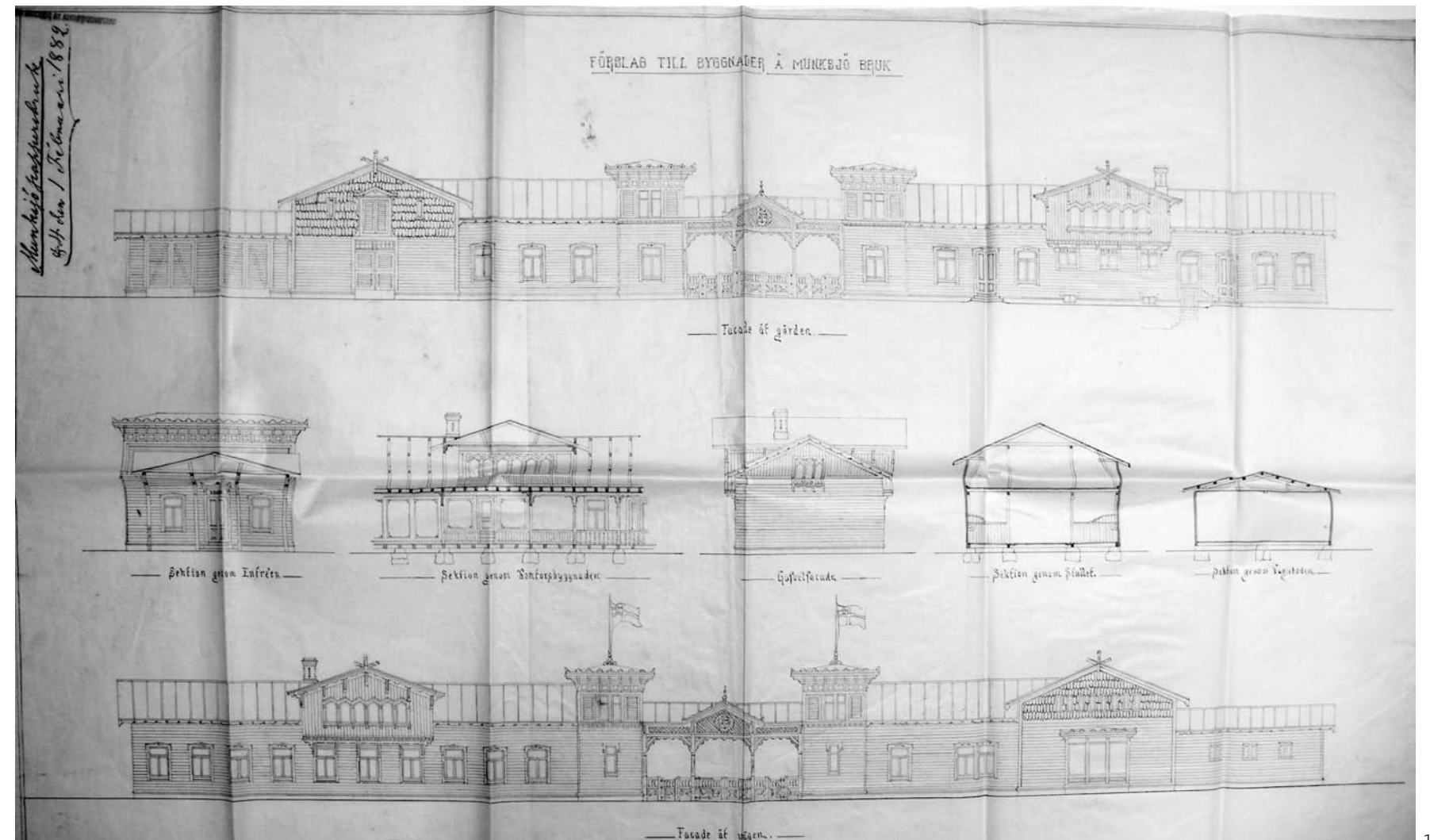
Byggnaden har byggts till både i norr med mer kontor och i söder med en garagelänga som senare inretts till bruksmuseum. Den s.k. arbetarpaviljongen uppfördes för de fackligt anknutna på bruket. Byggnadens träarkitektur ansluter nära till kontorslängans utformning. Byggnadens underhåll är emellertid eftersatt.

Utgångspunkten är att byggnaderna ska tas tillvara på ett respektfullt sätt. Eventuellt är det möjligt att utveckla exteriöra kvaliteter som gått förlorade t.ex.

fasadpartier eller fönster med avvikande utformning. Arbetarpaviljongen är exteriört förvanskad och det är önskvärt att återskapa en mer ursprunglig utformning. Även byggnadernas färgsättning historiskt skulle kunna utredas i syfte att närma sig en mer ursprunglig gestaltning.

Användbarhet

Nuvarande användning som kontor och museum fungerar väl för byggnaderna. Även verksamheter eller små butiker med entréer åt öster kan fungera.

1 Ursprungsritning – fasader och sektioner – från 1882. Källa: Jönköpings stadsarkiv
2 Fotografi taget på 1880-talet längs Drottninggatan. Lägg märke till den enhetliga färgsättningen. Källa: Munksjö pappersbruks museum

Byggnad 56, 57, 58, 59 och 103

3 Portmotivets östra fasad.
4 Detalj av arbetarpaviljongens träarkitektur.
5 Garagelängans östra fasad.
6 Arbetarpaviljong sedd från söder.

Byggnad 6

Kraftkokeri

Kulturhistoriskt värde

Högsta kulturhistoriska värde

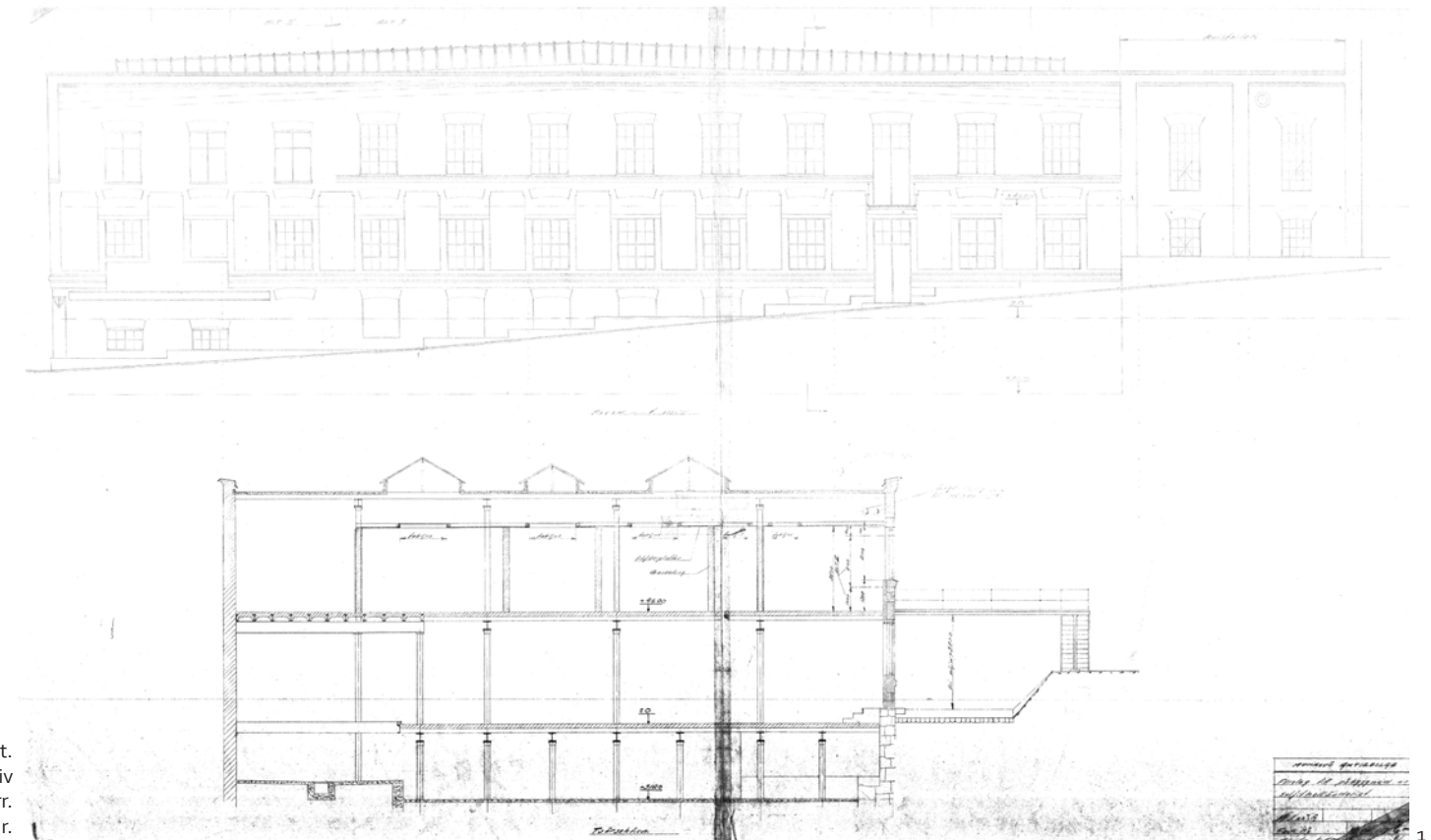
Att ta tillvara och återskapa

I kraftkokeriet tillverkades pappersmassan. Ursprungligen var denna byggnad en djup byggnad med lanternin. Successivt har den byggts om – rymligare trapphus på 1910-talet och på 1940-talet full påbyggnad med en våning varvid lanterninen revs.

Dessa påtagliga kvaliteter, som skillnaden i hur murverket gestaltats och utförts, ska tas tillvara vid framtida ändringar.

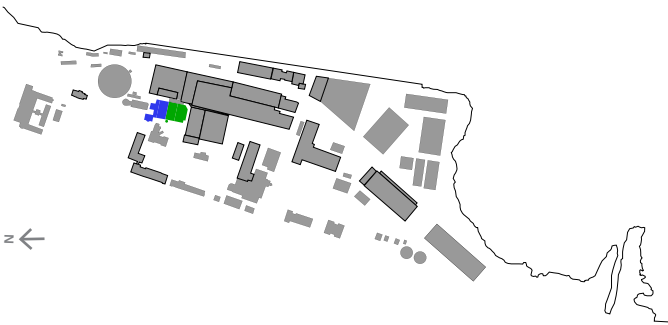
Användbarhet

Våningsplanen har stor generalitet och kan med fördel användas som öppna kontorslösningar eller annan verksamhet med öppna rum, där gjutjärnskolonnerna kan exponeras. I förslaget föreslås att gavelfasad i väster friläggs och fungerar som fond till nytt torg. Detta ger också möjlighet till mer dagsljus på våningsplanen.

Byggnad 15, 16 och 17

Kraftcentral

Kulturhistoriskt värde

- Stort kulturhistoriskt värde
- Visst kulturhistoriska värde

Att ta tillvara och återskapa

På platsen har pappersbrukets kraftalstring skett sedan dess start 1862. De byggnader som står där i dag ritades av AB Armerad betong och går tillbaka till 1945 då turbincentralen 17 byggdes, 1948 då norra delen av ångpannehuset 16 byggdes. Den resterande delen av det äldre ångpannehuset revs till förmån för den något högre nybyggnad som planerades 1948 – dock oklart när den byggdes. Gamla skorstenen 15 byggdes på 1930-talet.

I föreliggande förslag förutsätts att den lägre byggnaden 17 rivs och att de två högre ångpannehusen 16 tas tillvara som volymer i staden. Förslaget anger också ett bevarande av skorstenen 15. Byggnad 17 har i dag en viktig roll som hörn i korsningen Pappersgatan-Cellulosagatan. Därför är det viktigt att forma en ny byggnad så att den återskapar den intimitet som finns där i dag. Alternativet är att bevara även hus 17 i modifierat skick.

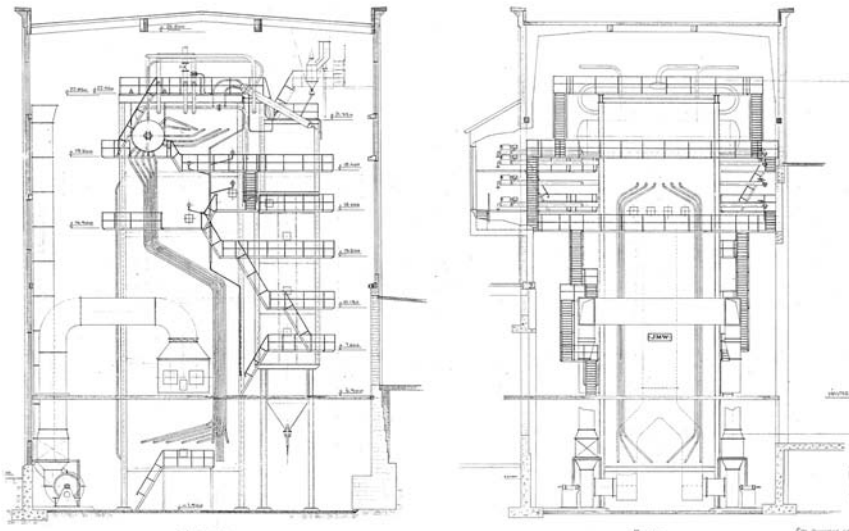
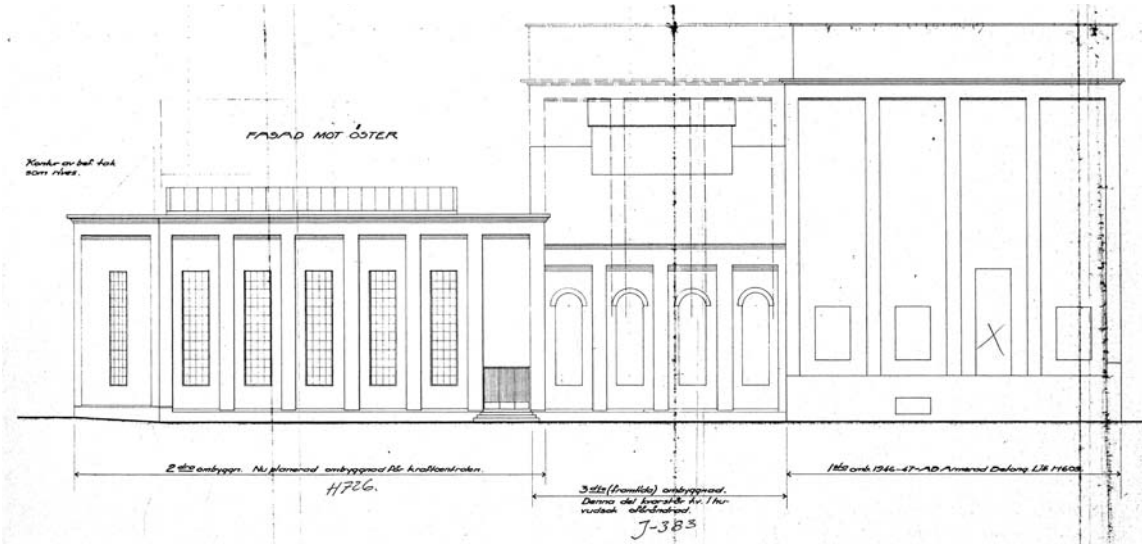
Användbarhet

Byggnadernas volymer är viktiga i staden - tegelmurverket och befintliga fönster tas tillvara. Samtidigt är friheten större då det gäller fönstersättning, dörrplacering etc. Byggnadernas inre lämpar sig för verksamheter. Möjligen kan bostäder

övervägas men placering av eventuella balkonger kommer att bli restriktiv.

En industriskorsten fungerar som en självklar markör för ett industriområde. Då den inte används riskerar den dock att frysa sönder. Det optimala vore att hitta en användning för den, gärna en teknisk funktion, som gör det både ekonomiskt och kulturhistoriskt försvarbart att behålla den.

- 1 Kraftcentralen sedd från sjön. Det lägre hus 17 syns inte på bilden.
- 2 Fasaduppställning öster 1948. Källa: Munksjö pappersbruks ritningsarkiv
- 3 Uppställningsritning från 1960 på ångpanna tillverkad vid Jönköpings mekaniska verkstad. Källa: Munksjö pappersbruks ritningsarkiv.

Byggnad 1 och 2

Tillbyggnad cellulosan 1 och
Gamla cellulosan 1

Kulturhistoriskt värde

- Högsta kulturhistoriska värde
- Stort kulturhistoriskt värde

Att ta tillvara och återskapa

Cellulosan är en äldre benämning på hus 2 som, i samband med att den byggdes till med den nya byggnaden 1 för att lossa pappersmassa från tåg, också kom att byta funktion och rymde massakar och mälteri. Här hanterades pappersmassa och mälld. Mällden är den råvara som matas in i pappersmaskinen för att därefter bli papper. Den äldre byggnaden av tegel från 1800-talet har sammanbyggts med en mycket större hallbyggnad. Hus 2 finns följaktligen kvar till största delen men den norra gaveln är riven för att den rumsligt ska hänga samman med tillbyggnaden.

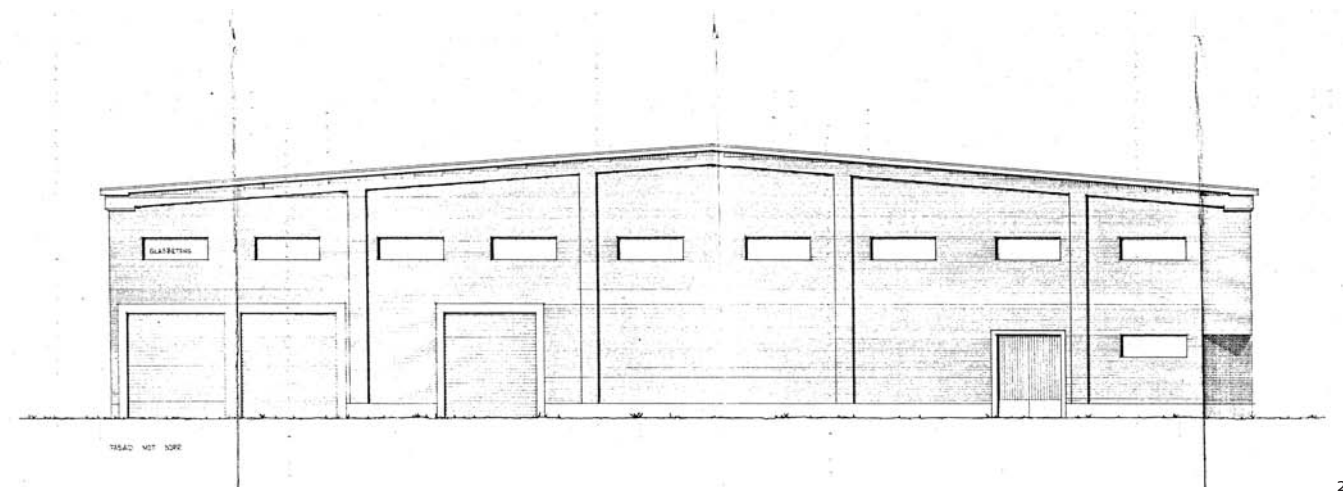
Tanken med förslaget är att till en del frilägga den äldre byggnaden dels genom att Cellulosagatan återskapas, dels genom att en gård skapas i det mycket djupa hus 1. Det innebär en kraftig modifiering av det inre i hus 1 vars fasader dock kvarstår. Dessa fasader ska ha sin karaktär kvar men entréer kan med fördel anordnas. De nya fasader som byggs mot gården bör ha ett samtida formspråk för att vara tydligt urskiljbara från byggnadens gamla delar.

Användbarhet

Användningen av hus 1 kan vara helt fri med det förbehållet att balkonger inte byggs mot vattnet. För hus 2 är utgångspunkten snarare att återskapa dess ursprungliga utformning.

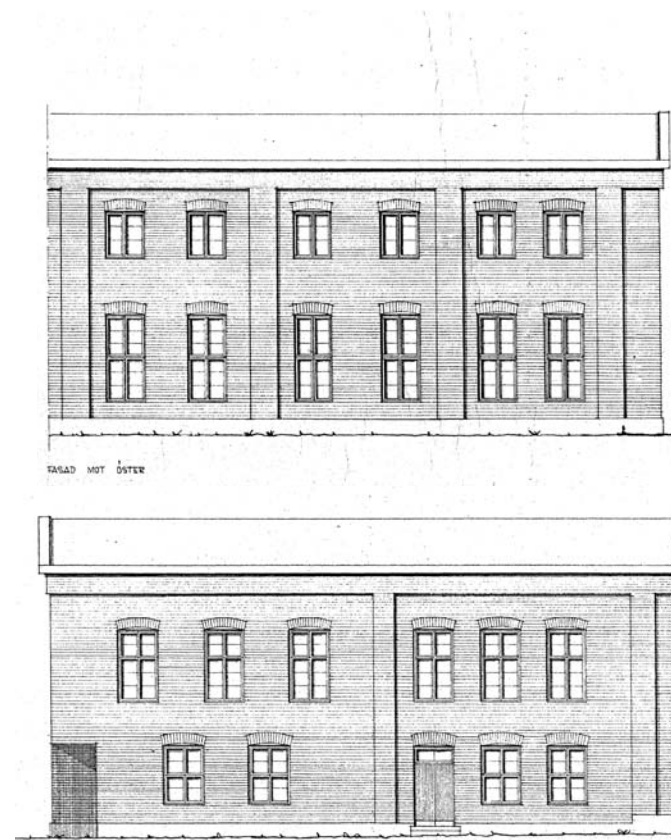
1

2

4

3

5

- 1 Detalj av fotografi från omkring 1900. Till vänster syns gamla cellulosan hus 2 och till höger med gavel i bild Valsbotten 11. Källa: Munksjö pappersbruks museum.
- 2 Fasadritning från 1954 av hus 2 inför ombyggnad. Källa: Munksjö pappersbruks ritningsarkiv
- 3 Fasadritning från 1954 av nybyggnad hus 2 massalossen. Källa: Munksjö pappersbruks ritningsarkiv
- 4 Interiör av Massalossen hus 1.
- 5 Interiör från Gamla cellulosan hus 2.

Byggnad 11a-b och 12a

Valsbotten (11a-b) och Holländei (12a)

Kulturhistoriskt värde

Högsta kulturhistoriska värde

Stort kulturhistoriskt värde

Att ta tillvara och återskapa

Byggnaden Valsbotten har i stor utsträckning kvar sin ursprungliga volym med gavlar orienterade i öst och väst. Som dess namn antyder stod, vid 1800-talets slut, pappersmaskiner med sina valsar här. Byggnaden har tre verksamhetsplan med pelare och balkar av gjutjärn.

Utgångspunkten är att återskapa byggnadens exteriör så den närmar sig ett ursprungligt utseende. Långfasaden mot norr kan återskapas när Cellulosagatan återupptas. Även långfasaden mot söder friläggs som en följd av föreslagna rivningar. På 1940-talet revs tak, vind och representativa gavlar bort och ersattes med ny takkonstruktion: även här görs en avvägning för att hamna på rätt nivå mellan renovering och återskapande.

1893 byggdes Valsbotten till med en byggnadsdel i två våningar åt öster med en representativ fasadutformning. Även denna del har byggts om flera gånger på ett okänsligt sätt. Ett exempel är hur murytor lagats utan hänsyn tagen till de svarta horisontella ränderna som är ett karaktäristiskt drag för murverken på Munksjö pappersbruk. Byggnaden kom senare att rymma maskiner – holländare – som finfördelade lumpen utan att skära av dess fibrer.

Omkring sekelskiftet 1900 byggdes pappersmaskinsalen till åt öster med en ny front mot vattnet där även ett

motorrum inrymdes. På 1940-talet byggdes fronten mot vattnet på med en våning varvid fasaden förenklades.

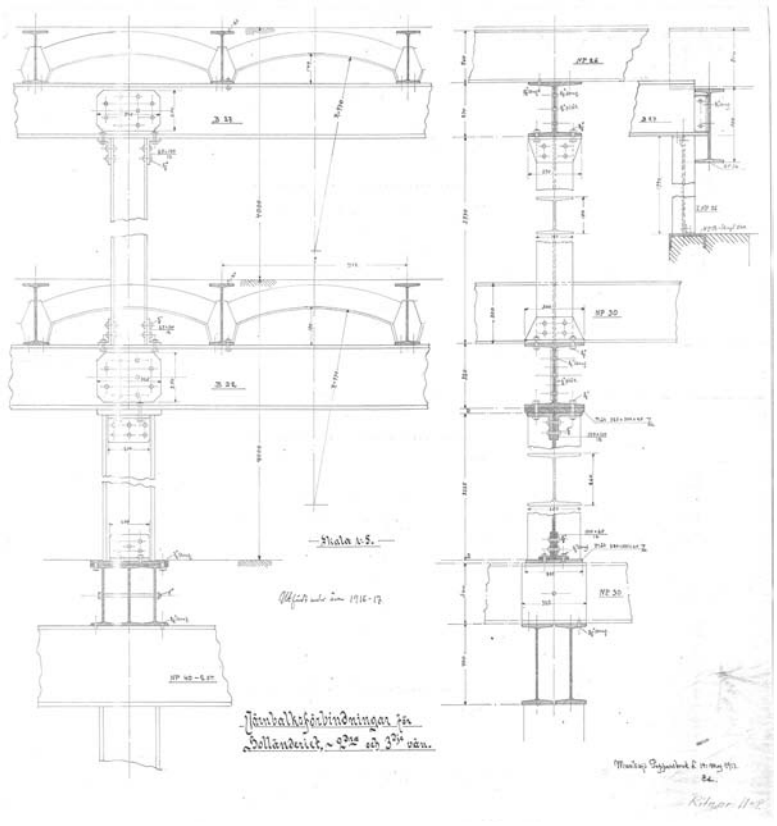
I dag är tillbyggnaden en långsträckt sal i två plan och utgör en front för de pappersmaskinsalar som finns innanför och som byggts mycket senare och då ersatt den äldre pappersmaskinsalen.

För de tre byggnaderna gäller att igensätta fönstermurhåll kan tas upp och skadad mur repareras. Nya fönster där det krävs tillverkas i samklang med byggnadens arkitektur. Nya entréer kan anordnas.

Användbarhet

De tre byggnaderna har olika karaktär. En har flera våningar och den lägre riktar sig mot vattnet. Samtidigt är de tillsammans - 11a och 11b - en byggnad som byggts till. Den tredje 12c är i dag en långsträckt hall i två plan som vänder sig till vattnet. Gemensamt för byggnaderna är att de är generella och lämpar sig för verksamheter – kontor, undervisning restaurang etc. Här kan byggnadens konstruktion med fördel exponeras t.ex. gjutjärnsskolonnerna. Rumsvolymen i den höga långsträckta lokalen 12c ska tas tillvara vilket inte hindrar att t.ex. en entresol kan läggas in i det inre av lokalen, mot den relativt slutna inre muren, vilket skulle ge dubbel våningshöjd närmast fönstren.

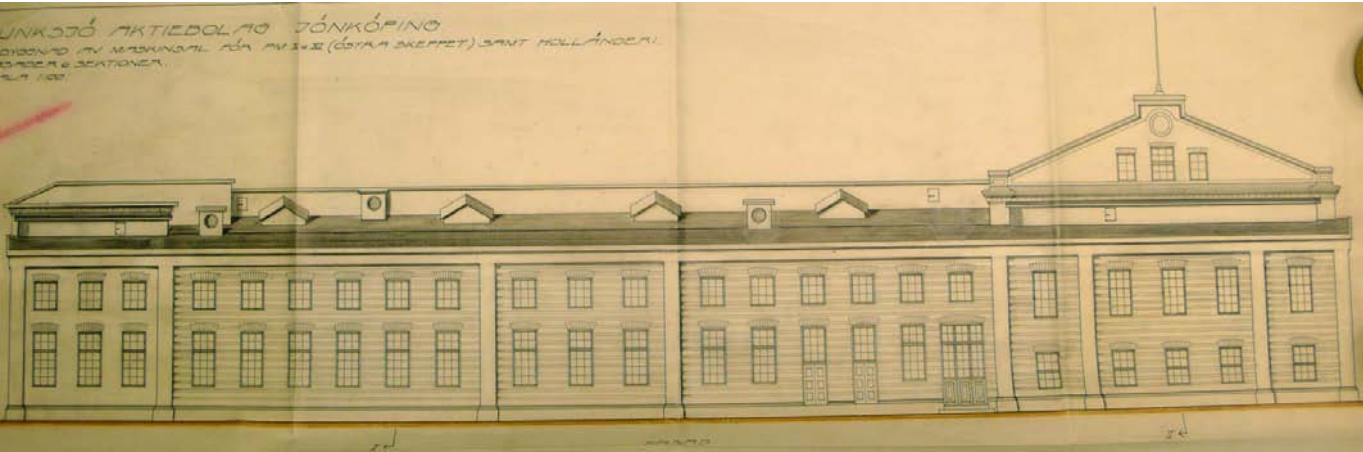
1 Interiör hus 11.
2 Järnbalksförbindningar för Holländeriet 1913. Källa: Munksjö pappersbruks ritningsarkiv
3 Fasaddetalj av västra gaveln på Valsbotten 11.

Byggnader 11a-b och 12a

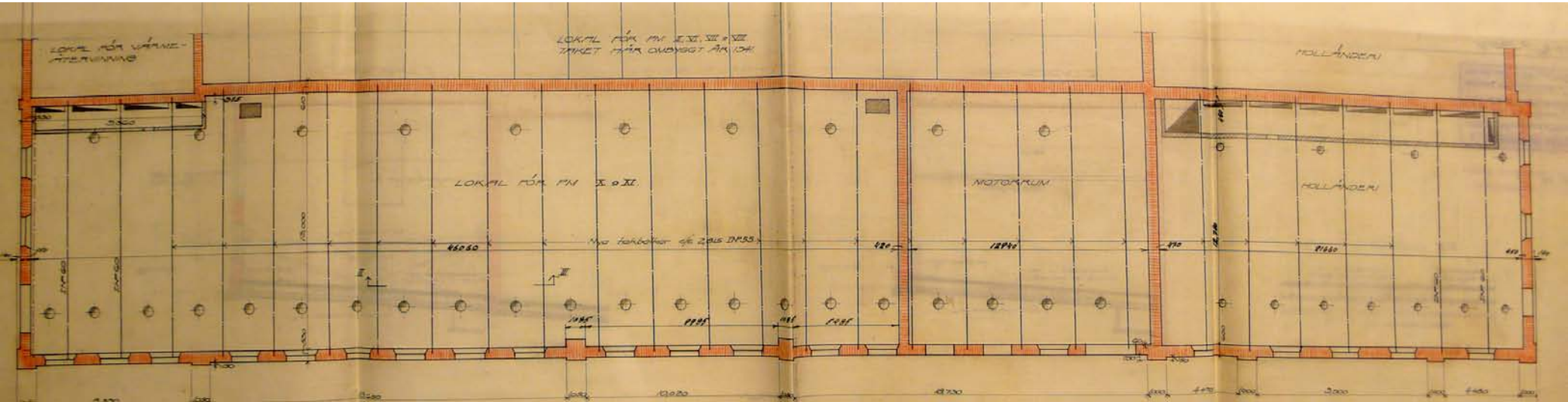
4

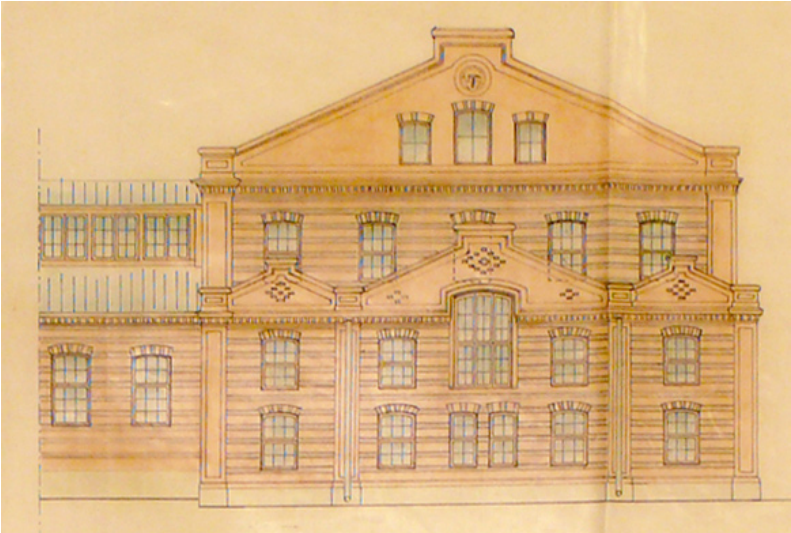
5

6

7

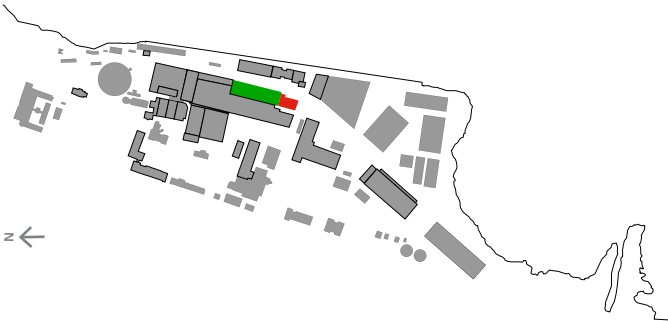

8

4 Detalj av fasadritning till tillbyggnad av Valsbotten 11 1893. Källa: Jönköpings stadsarkiv
5 Fasadritning från 1910 av tillbyggnad 12c till Pappersmaskinsalen. Källa: Jönköpings stadsarkiv
6 Interiör av hus 12c. Fondväggen är gemensam med det f.d. motorrummet.
7 Planritning utan år av bottenvåning, av hus 12c efter påbyggnad, troligen 1940-tal. Källa: Jönköpings stadsarkiv
8 Fasadritning utan år, av påbyggnad med en våning på hus 12c, troligen 1940-tal. Källa: Jönköpings stadsarkiv

Byggnad 19 och 32

Papperssalen (19) och Nya papperssalen (32)

Kulturhistoriskt värde

■ Högsta kulturhistoriska värde

■ Stort kulturhistoriskt värde

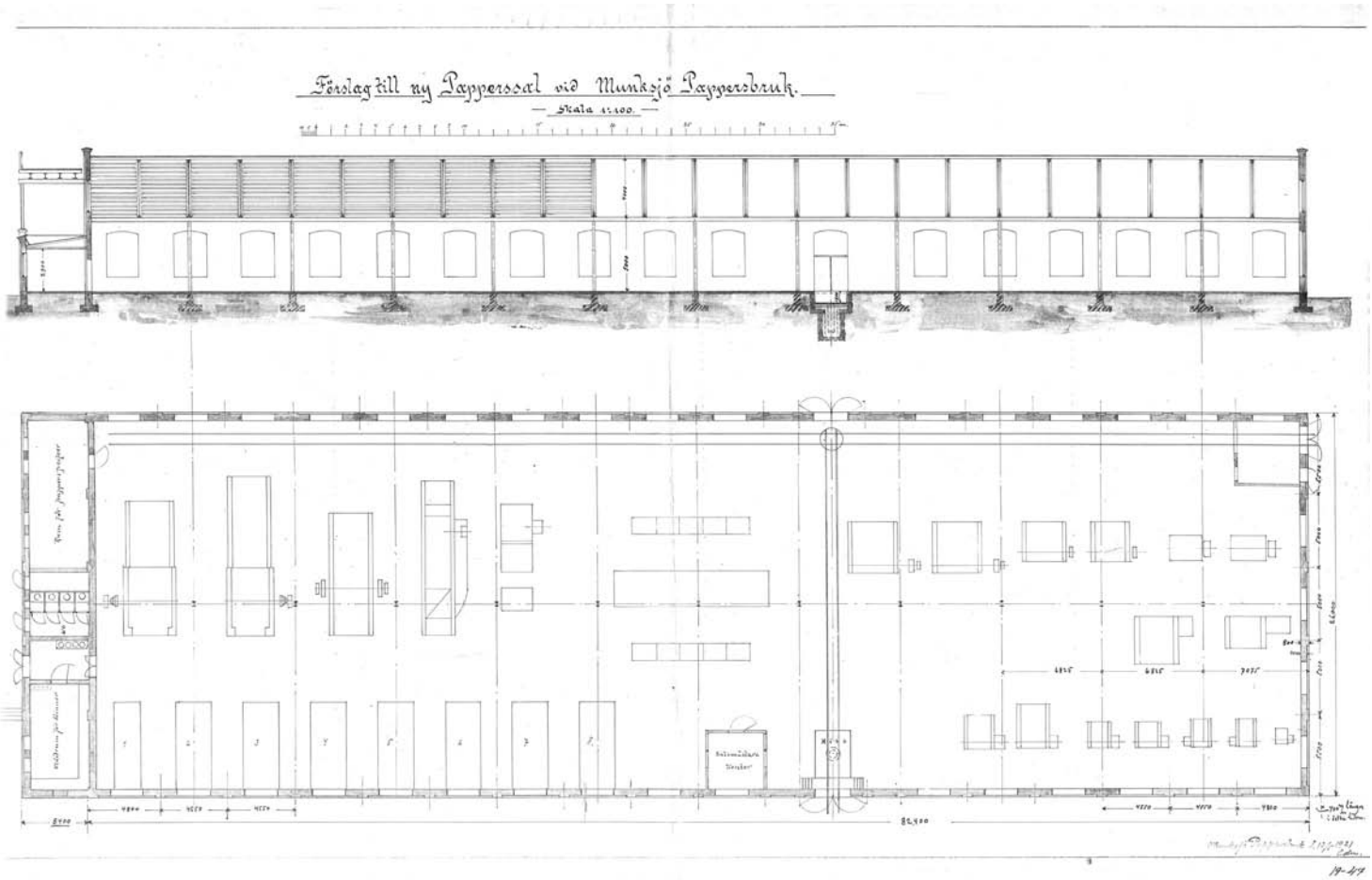
Att ta tillvara och återskapa

Papperssalarna är sentida efterföljare till den papperssal som var byggd av trä. De är byggda på det traditionella manéret på bruket med tegelfasader, gjutjärnsfönster, flacka takfall med en gavel med krön karaktäristisk för Munksjö pappersbruk. Papperssal 19 är byggd 1921 och har en takkonstruktion av nitat stålfackverk. Redan 1926 adderas Nya papperssalen 32, med mindre mått, i papperssalens längdriktning söderut. Ritningarna visar att man som en del av projektet och i mötet mellan de båda husens kortsidor en transportgång.

Utgångspunkten är att byggnaderna ska tas tillvara med befintliga kvaliteter men att Nya papperssalen kortas för att en tvärgränd ska kunna dras fram mellan husen, en förbindelse som tidigare har funnits. Det innebär även att Papperssalens 19 dolda gavel friläggs. Gatan längs Papperssalens 19 västra långsida friläggs vilket ger mer dagsljus till ett hus med stort djup.

Användbarhet

Båda byggnaderna har stora generella rum som ska tas tillvara. De rumsliga kvaliteterna och den sakliga, industriella karaktären är attraktiva kvaliteter. Underindelning av rummen bör undvikas. Företag eller andra verksamheter som vill profilera sig genom sina lokaler är lämpliga hyresgäster.

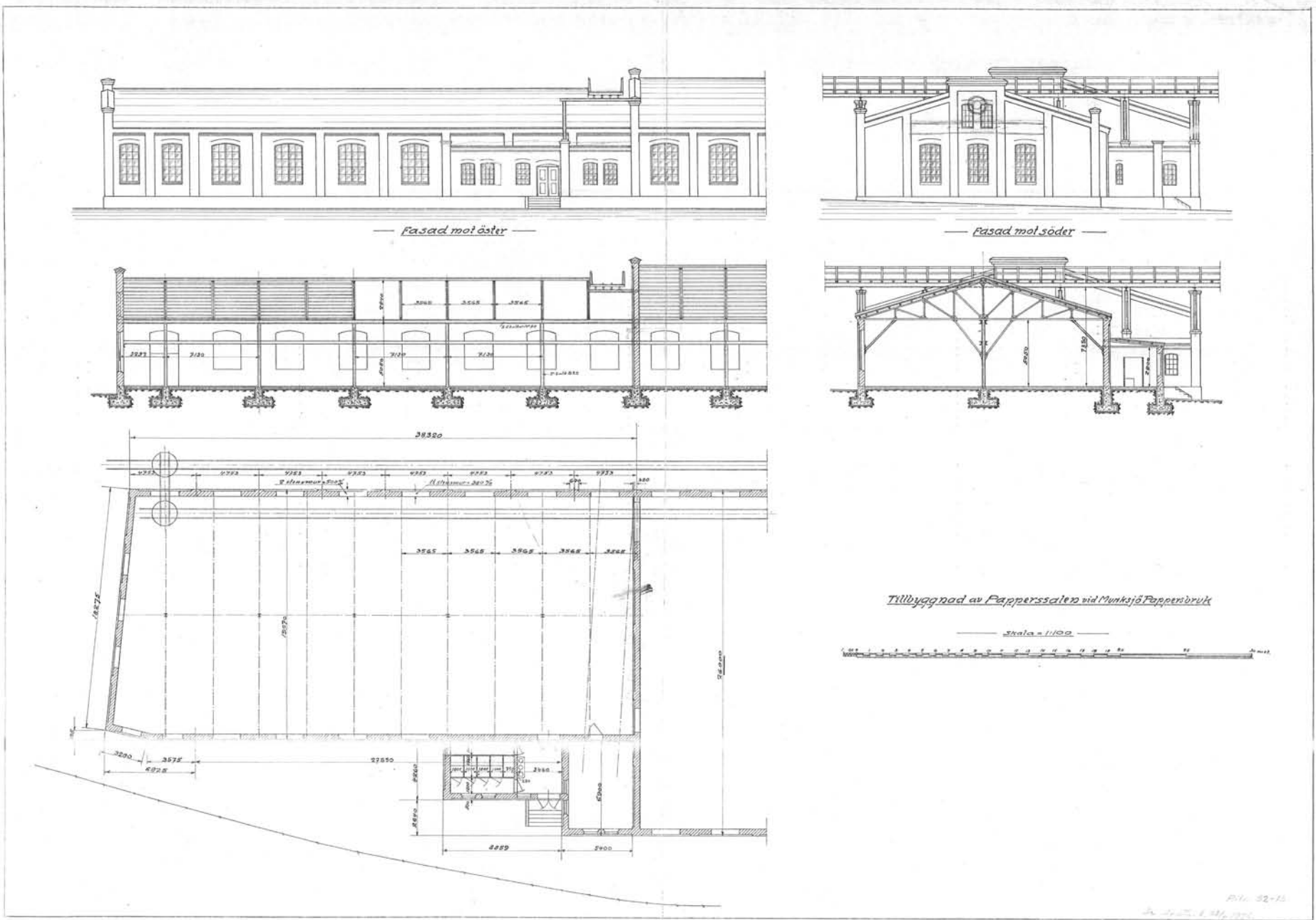

1 Papperssalen 19 – fasad mot öster och interiör.
2 Interiör
3 Fasad

Byggnad 19 och 32

5 Nya papperssalen 32 på ritning från 1926. Källa: Munksjö pappersbruks ritningsarkiv

Byggnad 30, 31, 107 och 24

Sågverksbyggnaden (30), Vågen (31)

Vattenreningen (107) och Godsmagasinet (24)

Kulturhistoriskt värde

- Högsta kulturhistoriska värde
- Stort kulturhistoriskt värde
- Visst kulturhistoriska värde

Att ta tillvara och återskapa

Sågverksbyggnaden har ett anslående läge på kajen vid den plats som kommer att bli stadsdelens samlande torg. På ritning från 1898 benämns hus 30 sågverkshus och var utrustat med en ånpanna som drev den virkestork. Byggnaden hör till ett av pionjärtidens bäst bevarade. Fasaderna är nära nog intakta även om fönsterbyten skett och en tillbyggnad med Våghus 31 gjorts. Den ursprungliga skorstenen revs i samband med att huset byggdes till.

Vattenreningen hus 107 är en kajnära långsträckt byggnad uppförd 1944 i brunt tegel och tillbyggd på 1950-talet. I sitt formspråk ansluter den till andra byggnader från samma tid på området. 107 är en utpräglad funktionsbyggnad varför fasaden mot sjön är helt sluten.

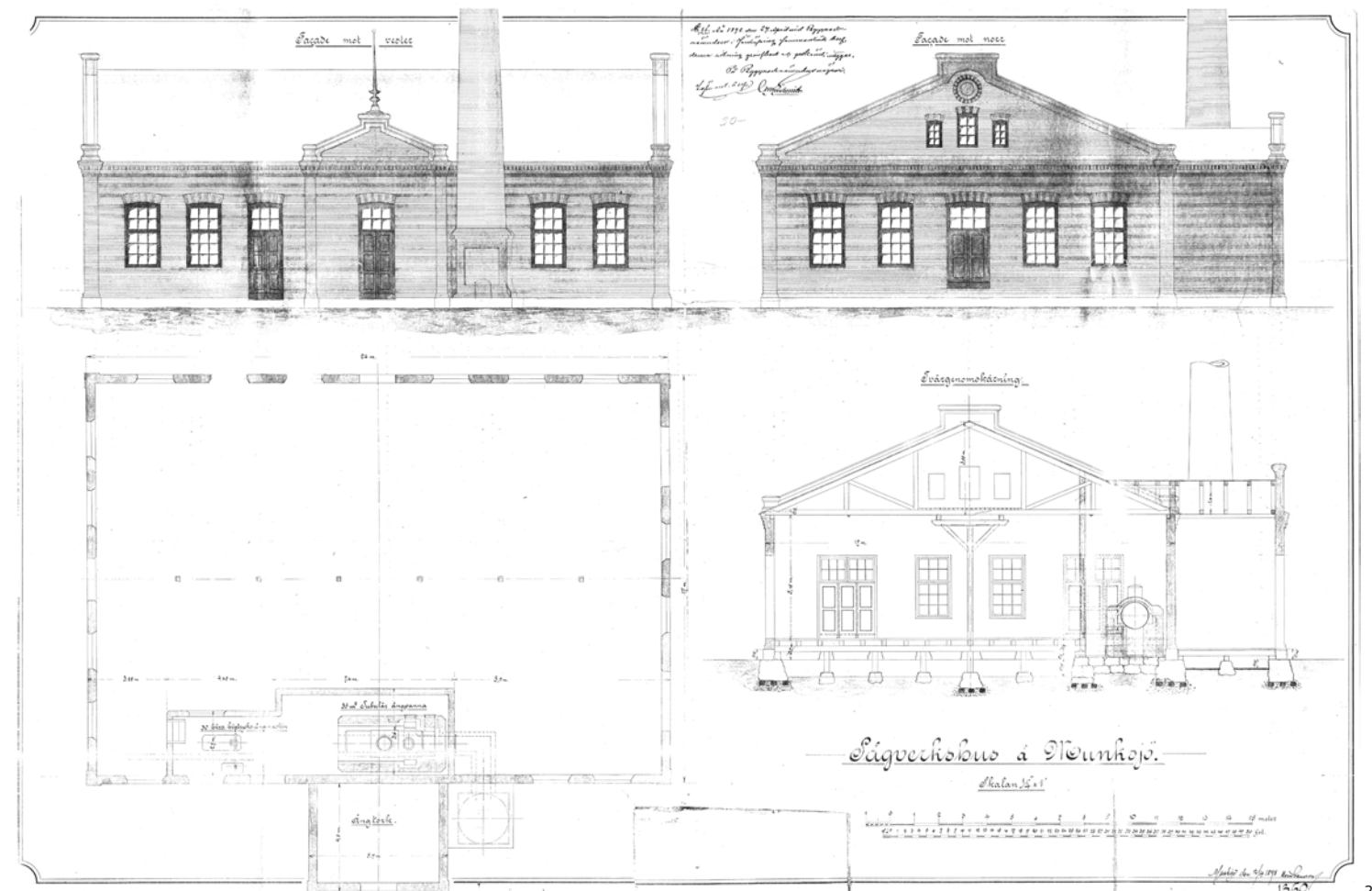
Godsmagasinet 24 från 1920 har ett självmedvetet uttryck och är ett av få bevarade trähus på området. Från lastbryggan med skärmtak kunde järnvägsvagnar lastas och lossas direkt från spåret. Byggnaden har en hög grad av ursprunglighet.

Utgångspunkten är att de fyra byggnaderna ska tas tillvara med befintliga kvaliteter. Vattenreningens 107 slutna fasad mot sjön kan förses med dörrar och fönster.

Användbarhet

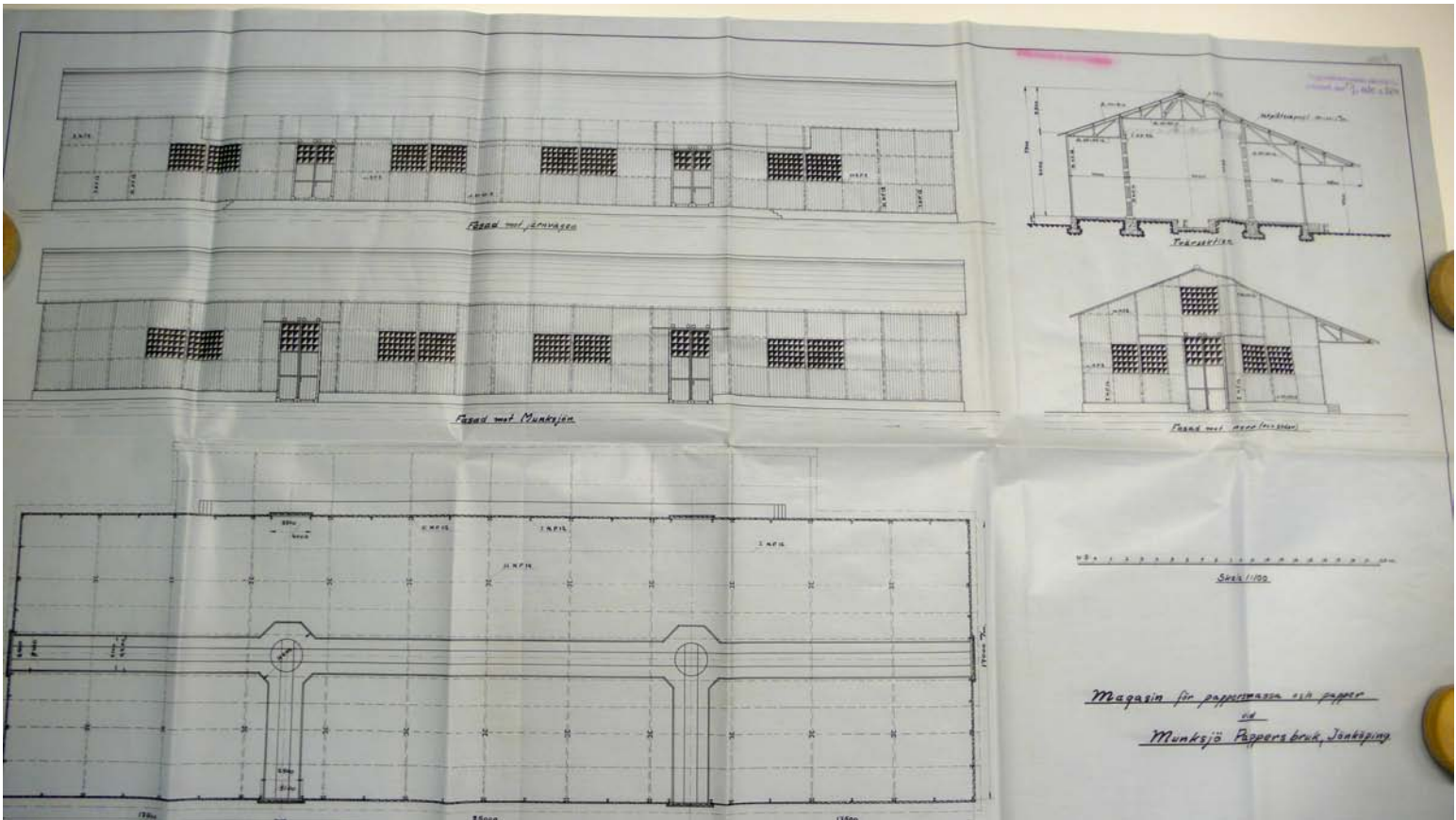
Sågverksbyggnaden har ett generellt rum med industriell karaktär, med en mindre tillbyggnad som extra tillgång. Vattenreningen kan sektioneras och rymma olika verksamheter. Byggnaden kan också öppnas mot vattnet. Godsmagasinet erbjuder också möjligheter till stor rumsvolym. Användningen kan även fortsättningsvis vara kallförråd om den ges anknytning t.ex. till sportverksamheter i området. Magasinet kan naturligtvis isoleras invändigt.

Läget, de rumsliga kvaliteterna och den sakliga, industriella karaktären är attraktiva kvaliteter. Underindelning av det stora rummet bör undvikas. Företag eller andra verksamheter som vill profilera sig genom sina lokaler är lämpliga hyresgäster.

1 Sågverksbyggnadens västra fasad med det tillbyggda våghuset i förgrunden.
2 Sågverksbyggnaden på originalritning från 1898. Källa: Munksjö pappersbruks ritningsarkiv

Byggnad 30, 31, 107 och 24

3 Godsmagasinet på originalritning från 1920. Källa: Jönköpings stadsarkiv
4 Byggnad för vattenrening sedd från kajen i riktning norrut.
5 Godsmagasinet sett från norr.

Byggnad 33b och 37

Skärbana och magasin (33b) , sopförbränning (37)

Kulturhistoriskt värde

- Högsta kulturhistoriska värde
- Stort kulturhistoriskt värde

Att ta tillvara och återskapa

Byggnad 33b har uppförts i flera etapper om sammanlagt fem parallellställda längor, där den sista och sydligaste är fristående. Byggnadsytan vidgar sig söderut genom att byggnadens plan är inskriven på en yta mellan Munksjökajen och där järnvägsspåret böjer av från sin med kajen parallella riktning.

I den första etappen 1918 byggdes tre hallar – den nordligaste med tre fasader fönster – rymde skärbana och de två övriga fungerade som magasin. Ytterligare en magasinslänga adderas 1924 och ytterligare en hall, lite bredare och fristående denna gång. Byggnadsåret för sista tillbyggnaden är oklart. Skärmtak för lastning och lossning till järnväg byggs längs västra fasaden 1948. Någon gång på 1940 eller 1950-talet byggs dessutom gränden mellan fjärde och femte längan igen.

Exteriöra ändringar som minskat värdet på 33b har genomförts. Den vackra nordfasadens fönstermurhåll har murats igen och fönsterbyten, från ursprungliga järnfönster, till mindre vanprydande har satts in och gränd har byggts över. Dessa ”fel” kan rättas till och resultatet blir en byggnad som ligger mycket nära dess ursprungliga utformning.

Byggnaden för Sopförbränning 37 byggdes 1948.

- 1 Fasad hus 33 b åt norr. Fönsteröppningar igenmurade i samband med tillbyggnad av plåtskjul.
- 2 Detalj av fasad hus 33b med Munksjö bruks firmanamn och logotype i relief på cirkulär gjutjärnsplatta.
- 3 Interiör från en av de parallella hallarna i hus 33b.

1

Soporna från massa- och papperstillverkningen transporterades från produktionsanläggningen för förbränning i en panna som i sin tur drev en vattenrörångpanna. Genom sopförbränningen utvanns energi.

Rummet i hus 37 är högt med höga fönster och dagsljus från taklanternin.

Användbarhet

Utgångspunkten är att de generella hallarna i hus 33b ska rymma verksamheter där stilrenheten i lokalerna kommer till sin rätt. Hallarna ska inte underindelas än vad nöden kräver. Byggnadens läge är gynnsamt då den kommer att ligga centralt i den nya stadsdelen.

Det enkla ljusa rummet i hus 37 bör nyttjas i sin fulla utsträckning. Möjligen kan tillägg i form av t.ex. entresoler vara möjliga tillägg.

2

Byggnad 33b och 37

3

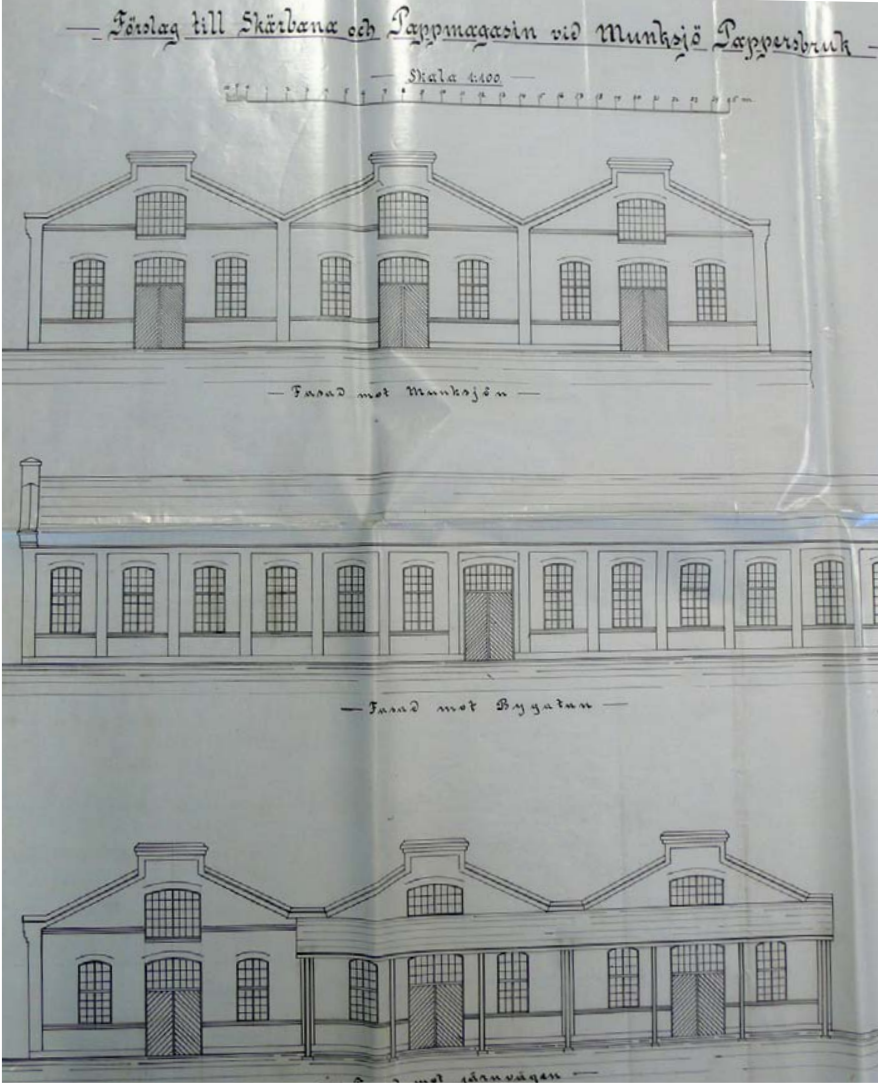

4

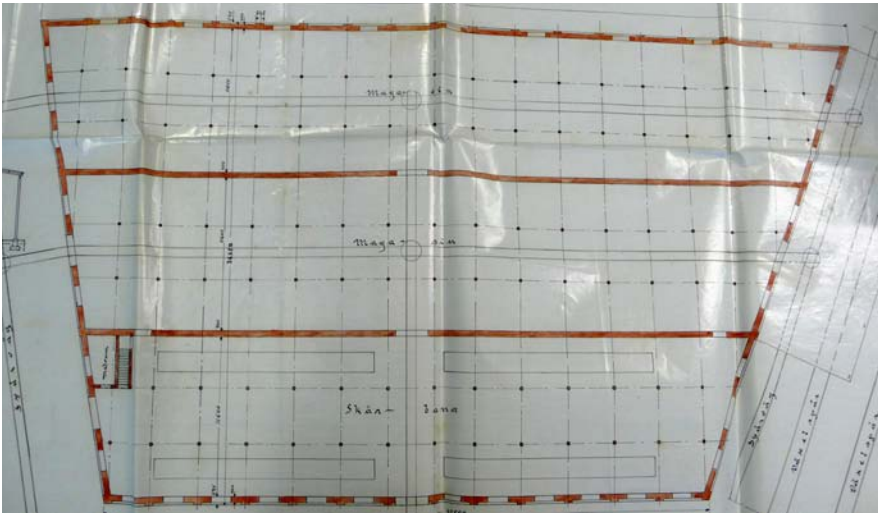
3 Fasadparti åt öster till överbyggd gränd.
4 Interiör hus 33b, sydligaste längan.
5 Interiör av överbyggd gränd mellan fjärde och femte hallen. Lägga märke till murverk som ursprungligen var fasader.
6 Fasadritning första utbyggnadsetappen 1918. Källa: Jönköpings stadsarkiv
7 Plan av första utbyggnadsetappen 1918. Källa: Jönköpings stadsarkiv

5

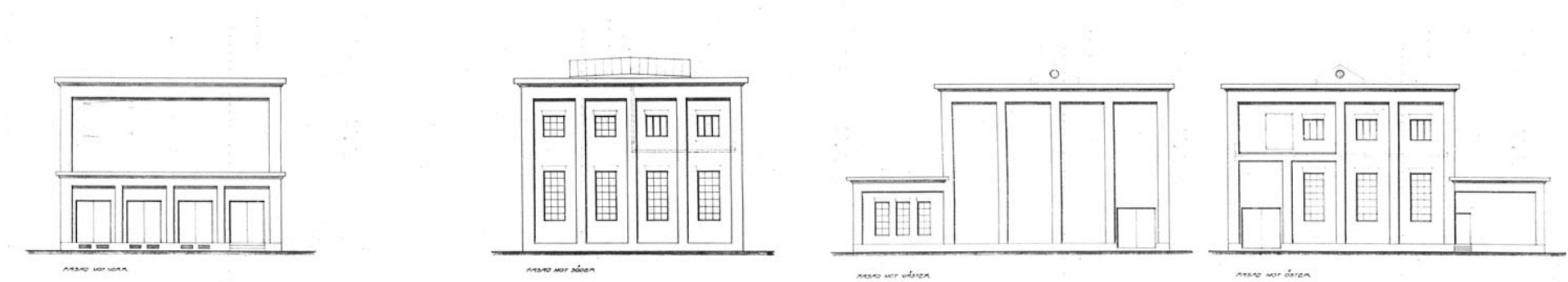

6

7

Byggnad 33b och 37

8 Sopförbränning hus 37. Fasad- och sektionsritningar som visar utrymmen för såväl förbränning som ångpanna och transformatorer i den lägre delen. Källa: Munksjö pappersbruks ritningsarkiv
9 Interiör från hus 37 med lanternin och bevarad teknisk utrustning.
10 Hus 37 till vänster i bild.

